

DEBRECENI EGYETEM

**Szűcs Lászlóné Siska Katalin
Megyeri-Pálffi Zoltán
Papp László**

Jogtörténeti munkafüzet I.

**Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrecen University Press**

DEBRECENI EGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
JOGTÖRTÉNETI TANSZÉK

SZÚCS LÁSZLÓNÉ SISKA KATALIN–MEGYERI-PÁLFFI ZOLTÁN–PAPP LÁSZLÓ

JOGTÖRTÉNETI MUNKAFÜZET I.

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrecen University Press
2010

A munkafüzetet összeállította:
SZÚCS LÁSZLÓNÉ SISKA KATALIN
egyetemi docens, DE ÁJK

A munkafüzetet szerkesztette:
MEGYERI-PÁLFFI ZOLTÁN
egyetemi tanársegéd, DE ÁJK

Lektor:
SZABÓ ISTVÁN
egyetemi docens, PPKE JÁK

Szerzők:
SZÚCS LÁSZLÓNÉ SISKA KATALIN
MEGYERI-PÁLFFI ZOLTÁN
PAPP LÁSZLÓ

1-2. Fejezet
3-4. Fejezet
5-6. Fejezet

ISBN 978 963 318 055 6

© Debreceni Egyetemi Kiadó Debrecen University Press,
beleértve az egyetemi hálózaton belüli elektronikus terjesztés jogát is

Kiadta a Debreceni Egyetemi Kiadó Debrecen University Press
Felelős kiadó: Dr. Virágos Márta
Készült a DE sokszorosítóüzemében, 2010-ben
10-469

BEVEZETÉS

Kedves Hallgató!

A Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Jogtörténeti Tanszékének oktatói által hosszú évek alatt formált tananyagra és oktatási gyakorlatukra épülő munkafüzetet tartja a kezében. Ebben a munkában a szerzőkön (SZŰCS LÁSZLÓNÉ SISKA KATALIN, MEGYERI-PÁLFFI ZOLTÁN, PAPP LÁSZLÓ) kívül a Tanszék más oktatói is részt vettek (BABJÁK ILDIKÓ, BALOGH JUDIT), ennek köszönhető, hogy ilyen formában tudjuk átnyújtani Önnek ezt az ismeretanyagot. A munkafüzet segítségével sikeresen tud felkészülni minden gyakorlati órára, valamint a zárthelyi dolgozatra és a vizsgákra. A fejezetekben található kérdések lehetőséget adnak arra, hogy elmélyítse a tananyagot.

A munkafüzet csak akkor sikeres a vizsgákhoz, ha megtanulja az előadások és a Tankönyvek anyagára épülő tansegédletet, valamint elsajátítja a Tankönyv megjelölt fejezeteit is.

A tanuláshoz használandó Tankönyvek:

MEZEY BARNA (szerk.): *Magyar alkotmánytörténet*, Budapest, Osiris, 2003 vagy későbbi kiadás (továbbiakban **Tk. I.**)

MEZEY BARNA (szerk.): *Magyar jogtörténet*, Budapest, Osiris, 2007 vagy későbbi kiadás (továbbiakban **Tk. II.**)

A munkafüzetben történeti forrásokat talál, amelyek a Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár (1000-1895) Millenniumi Kiadásának kötetein alapulnak.

Mielőtt hozzáfogna a munka elvégzéséhez és a feladatok megoldásához, kérjük, hogy olvassa el hasznos tanácsainkat!

1. Ismerje meg a munkafüzet szerkezetét, tekintse át a főbb fejezeteket!
2. Az egyes témák tanulásakor mindig legyen jegyzetpapír, toll kéznél, hogy felvázolhassa gondolatait, kérdéseit a feladatok megoldásához.
3. A fogalmakat többször olvassa el, a jogforrásokon pedig lassan haladjon végig. Amíg nem ért meg teljesen mindent, addig ne menjen tovább!
4. Minden feladatot igyekezzen megoldani. Ha némely feladat nehéznek tűnik, több oldalról próbáljon meg eljutni a megoldásig. Ennél a tantárgynál pontosan a feladatmegoldások bizonyíthatják az anyag megértését, vagy az esetleges hiányosságokat.
5. Egyes feladatokra illetve kérdésekre a választ a fejezetekben vázolt anyagon kívül az órán elhangzottak valamint a Tankönyv(ek)ben leírtak alapján találja meg, ezért ezekkel együtt dolgozzon!
6. A munkafüzet kérdéseire adott helyes válaszok és feladatainak jó megoldásai kedvezményt jelenthetnek a félév végi gyakorlati jegy megszerzésékor.

Jó felkészülést kívánunk!

A szerzők

SZERKEZETI VÁZ

1. FEJEZET

A jogforrásokról általában. Az Árpád-házi időszak jogforrásainak általános jellemzői, a magyar történeti jogforrások

2. FEJEZET

Szent István, Szent László és Kálmán törvényei

3. FEJEZET

Az Aranybulla-mozgalom és eredményei, a Magna Carta és a német aranybulla – összehasonlítás.

4. FEJEZET

A rendi korszak jogforrásai, a jogforrások meghatározása Werbőczy István Tripartituma szerint.

5. FEJEZET

Az 1848-as áprilisi törvények polgári államszervezetet megteremtő cikkelyei

6. FEJEZET

A kiegyezés előkészítése, alkotmányjogi és jogforrási kérdései.

1. Fejezet

A JOGFORRÁSOKRÓL ÁLTALÁBAN. AZ ÁRPÁD-HÁZI IDŐSZAK JOGFORRÁSAINAK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI, A MAGYAR TÖRTÉNETI JOGFORRÁSOK

1. A JOGFORRÁSOKRÓL ÁLTALÁBAN [Tk. II. 29-30.o.]

A jogforrásokat a jogtudomány többféleképpen értelmezi.

Általánosan elfogadott értelmezések:

- minden jog forrása az állam: vagy alkotja a jogot, vagy felhatalmaz annak alkotására,
- amiből megismerhetjük a jogot, amelyek közvetítik a jogrend ismeretét: okiratok, jogszabályok.

„A **jogforrás** a jogélet azon jelenségeit foglalja magában, amelyben a jogszabály léte, azaz valamely életviszony rendezettsége megtestesül. A jogforrás tehát a jogélet megnyilatkozása, azaz valamely életviszony felfogására, megítélésére vonatkozó meggyőződés külső megjelenési formája.” (Kolosváry Bálint)

A jogforrásokat többféleképpen **csoportosíthatjuk**:

a) anyagi jogforrás:
amelyek a jogot származtatják,
létesítik.
Pl.:.....	alaki jogforrás:
a már keletkezett, fennálló
jogi norma.
Pl.:.....
b) belső jogforrás:
az a hatalom, amely a jogot alkotja,
jogalkotó képessége van.
Pl.:.....	külső jogforrás:
a jogi norma megjelenési
formája.
Pl.:.....
c) írott jogforrás:
amelyeket írásban megszövegeztek és
szabályszerűen kihirdettek.
Pl.:.....	íratlan jogforrás:
létrejötté nincs meghatározott formákhoz
kötve, a jogalkotó akarata hallgatólagosan
jut kifejezésre.
Pl.:.....
d) országos jellegű jogforrás:
az egész ország területén érvényesül.
Pl.:.....	helyi jellegű jogforrás:
az ország egy részére terjed ki.
Pl.:.....
e) általános (generális) jogforrás:
egy adott országban mindenkire
kiterjedő hatállyal érvényesek.
Pl.:.....	különleges (speciális) jogforrás:
az adott országban élő emberek,
állampolgárok egy csoportjára terjednek
ki.
Pl.:.....

1/1. FELADAT

A kipontozott helyekre írjon példákat a jogforrások megadott típusaira!

2. AZ ÁRPÁD-HÁZI IDŐSZAK JOGFORRÁSAINAK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

A korszakban a szokások, jogszokások a meghatározóak. Ezeket ma inkább erkölcsi normáknak, illemszabályoknak nevezzük; akkoriban viszont a mindennapi élet minden területét ezek határozták meg. A koraközépkorban, az államok kialakulásával párhuzamosan, az uralkodó megpróbált ebbe a rendszerbe beleavatkozni. Ennek hátterében az állt, hogy némely normák az állam számára hasznosak voltak (pl.: a nemesi családok tagjai közötti házasságkötés) – ezeket támogatni akarták; ezzel szemben némely norma nem volt hasznos az állam számára (pl.: a bosszújog / talio-elv) – ezeket háttérbe akarták szorítani. A változás azonban nem egyik pillanatról a másikra következett be, fokozatos volt az átmenet a szokásjogi rendszerből a törvények által szabályozott rendszerbe.

3. A MAGYAR TÖRTÉNETI JOGFORRÁSOK: [Tk. II. 30-45.o.]

LEX – TÖRVÉNY:

A törvény az állami akarat legmagasabb rendű megnyilvánulása.

A **patrimoniális monarchia** korában a király adja ki, saját akaratából, saját jogkörében. Általában csak az életében kötelező erejű. Első királyaink uralkodása idején a legfőbb törvényalkotó az uralkodó volt, aki a törvényhozási munkálatokba 1298-tól (1298:XXIII.tc.) a királyi tanács tagjait is bevonta.

A **rendi** korszakban a király és az országgyűlés együtt alkotja a törvényt!

DECRETUM - (KIRÁLYI) RENDELET:

A **patrimoniális monarchia** idején a törvényhez hasonlóan a király saját akaratából, saját jogán adja ki a királyi rendeletet, így a két jogforrás azonosnak tekinthető. Ezek elsősorban büntetőjogi, valamint ítélkezésre vonatkozó rendelkezéseket tartalmaztak. Az egy alkalommal hozott törvényeket az uralkodó **dekrétumba** foglalta és pecsétjével látta el.

Rendi korszak: megmarad a király által kiadott jogforrásként bármilyen tárgyban, kivéve: törvényhozási tárgyak. Mivel ekkor már a törvényeket a király a rendekkel együtt az országgyűlésen alkotja, a két jogforrás (lex és decretum) elválik, s hierarchikus viszonyba kerül egymással. A rendelet a törvénnyel nem ütközhet, amit ugyanis a király a rendekkel együtt szabályoz, azt később egyoldalúan nem ronthatja le.

PÁTENS – NYÍLT PARANCS:

Az **abszolutizmus** és a **neoabszolutizmus** idejére jellemző jogforrás. Mária Terézia és II. József számos pátenst bocsátottak ki. A pátenst törvényhozási tárgyban kiadott királyi rendelet, így a lex és a decretum közötti jogforrás, amely kiadásának célja a rendek megkerülése volt. Pl. II. József nem volt köteles törvényt kiadni, mert nem volt koronás király. A pátenst kibocsátása sérti a magyar alkotmányos berendezkedést, ezért az 1790/91-es országgyűlésen az uralkodó (II. Lipót) megígérte, hogy az országot nem kormányozza pátensszel (1791:XII. tc.).

SZOKÁSJOG:

A 19. század közepéig a szokásjog a legmeghatározóbb jogforrás Magyarországon. A szokásjog alapja a **szokás**, amely valamely cselekvés közmegegyezésen alapuló, következetes gyakorlása egy csoporton belül. Nincs szankció, nem valódi jogforrás. A rendszeres ismétlődés azonban kötelezővé teszi, s ez lesz a **szokásjog**.

Szokásjog jellemzői:

- közhatalmilag kikényszeríthető (tehát már van szankció),
- valódi jogforrás,
- spontán jogalkotás eredménye,
- latin megnevezése: ius consuetudinarium = consuetudo,
- népi eredetű: egyes normák adott közösségen belül jönnek létre,
- bírósági gyakorlat hozza létre, ha hasonló esetekben azonos ítéleteket hoznak.

Werbőczy kritériumai a szokásjoggal szemben, ami megkülönbözteti a szokástól. Az ezeknek megfelelő szokásjogot az állam is támogatja:

- **okszerű** (racionális a közjó érdekében),
- **tartós** (minimum 10 év),
- **ismétlődő** (időben gyakran előfordul).

Werbőczy szerint a szokásjognak hármas ereje/szerepe van:

- **törvény magyarázó** (ha a törvény kétséges, ellentmondásos),
- **törvény pótló** (ha nincs törvény, akkor szokásjogot kell alkalmazni),
- **törvény rontó** (ha a törvény és szokásjog ellentmond, a szokásjogot kell alkalmazni¹).²

¹ Eckhart Ferenc szerint a törvényrontó szokás úgy keletkezik, hogy a bíró sok esetben (a kezdetleges kihirdetési szabályok miatt) nem ismeri a törvényt, s így a szokásjogot alkalmazza. Ezért lesz szükség a Corpus Iuris Hungarici-re. Igaz, Werbőczy bizonyos körülmények között elismeri a szokásjog valódi törvényrontó szerepét.

² Lásd erről bővebben a 4. Fejezetet!

1/2. FELADAT

Az ismertett szövegek alapján írja be, hogy melyik szokásjogi gyűjteményről van szó!

1.....

II. Ulászló felkérésére írta, de előtte már önszorgalomból megkezdte a kb. 10 éves munkát, a középkori európai jogkönyv-irodalom egyik legértékesebb terméke, soha nem emelkedett törvényerőre, de gyakorlatban alkalmazták, előszóra (prologus) és három részre (partes) tagolódik, amelyek címekre (tituli) oszlanak:

1. rész: nemesi magánjog

2. rész: nemesi perjog, eljárásjog

3. rész: városok, jobbágyságok, Erdély, stb. jogai.

2.....

A Tripartitum feldolgozása és kiegészítése: az első 3 rész ugyanaz, mint a Tripartitumban, a 4. rész kiegészíti az azóta alkalmazott országos joggal, de nem nagy terjedelemben. A király félretette, de a bíróságok alkalmazták.

3.....

A Curia elvi, országos jelentőségű döntéseinek gyűjteménye, kötelező erővel bírt. 45 év joganyagát tartalmazta (1723-1768).

4.....

1861-ben gróf Apponyi György országbíró elnökletével üléselő Országbírói Értekezlet megvizsgálta, hogy mennyire használhatóak az 1848 előtti magánjogi, büntetőjogi és perjogi szabályok. Nincs törvényalkotó hatáskörük, csak ajánlásokat fogalmazhattak meg.

STATÚTUM – HELYI SZABÁLYRENDELET:

Az önkormányzatok jogforrása, amelyek rendelkeznek statútum alkotási joggal (ius statuendi). A statútum csak az adott területen hatályos, helyi viszonyokat szabályoz, nem ellenkezhet országos joggal (törvény, szokásjog)!

Az önkormányzat saját szerve bocsátja ki:

- nemesi vármegye: közgyűlés,
- szabad királyi város: városi tanács.

PRIVILÉGIUM – KIVÁLTSÁG:

A középkor jogának jellemző forrása, a király által adott kiváltság, jogosítvány.

Fajtái:

- **egyéni** (különös) – privilegium speciale (pl.: birtokadomány, címer, pallosjog stb.)
- **kollektív** (általános) – privilegium generale (pl.: szabad királyi város, egyházi kiváltságok stb.)

Salva iure alieno záradék: „mások jogának tiszteletben tartása mellett”: nem mondhatott ellent törvénynek vagy más privilégiumnak.

Érvényességi feltételek:

- törvényesen megkoronázott király adja ki,
- törvényekkel vagy mások jogaival ne ellenkezzen,
- nagyobb királyi pecsét legyen rajta,
- egy éven belül hirdessék ki,
- minden ügy van, ahogy az a király előtt elhangzik.

Megszűnés:

- a király visszavonja,
- személyes kiváltság – a személy meghal,
- nem gyakorolja jogát,
- lemond róla,
- kiderül, hogy érvényesen nem lehetett volna kiadni,
- nem hirdetik ki egy éven belül,
- a királyi bíróságok többször ellene ítélnek.

Formája: oklevél.

1/3. FELADAT

Sorolja fel és jellemezze a magyar történeti jogforrásokat!

SZENT ISTVÁN, SZENT LÁSZLÓ ÉS KÁLMÁN TÖRVÉNYEI II.

1. I. (SZENT) ISTVÁN (1001-1038) TÖRVÉNYEI

István trónra kerülésekor Magyarországon is a szokásjog volt a meghatározó. Jelentős különbség az István által alkotott törvények és a koraközépkori törvények között, hogy István már kezdettől azt hangoztatta, hogy új törvényeket hoz (mindez köszönhető Géza politikájának is). Ezzel szemben a nyugat-európai uralkodók azt mondták, hogy csak a régi jó, de az idők során elromlott jogokat akarják megjavítani.

A későbbi forrásokban ránk maradt törvénytöredékek eredetiségét nem vitatják a tudósok, azonban – mivel datálva nincsenek – csak következtetni tudnak a két törvénykönyv keletkezési idejére.

Az első törvénykönyv keletkezése István uralkodásának kezdetére tehető, a második törvénykönyvet pedig Vazul összeesküvése utáni időre 1031-1032 utánra datálják. Ez utóbbi azonban vitatott, éppen a benne foglalt rendelkezések miatt.

Az azonban biztos, hogy a két törvénykönyvet nem ugyanaz a személy foglalta írásba, amire a szóhasználatból, a stiláris elemekből következtetnek.

István törvényein erős egyházi befolyás érezhető. Ez kitűnik az első törvénykönyv 1-5. cikkeiből is, hiszen ezek 9. századi zsinati rendelkezésekből és egyházi törvénykönyvekből való átvételek. (Az is feltételezhető, hogy ezeket a rendelkezéseket az egyháziak utólag toldották be.)

Ezekről az egyházi átvételektől eltekintve az istváni törvénykönyvek önálló alkotásnak tekinthetők, hiszen a 11. századi társadalmi és gazdasági viszonyokat tükrözik, s némely helyen a régi szokásjog átvétele vagy éppen tagadása jelenik meg.

István korából a jog forrásai három csoportba sorolhatók:

- oklevelek
- összeírások
- törvények.

A legfontosabb forráscsoportot a törvények jelentik, amelyek eredeti formában nem maradtak ránk, hanem későbbi századok kódexeiből ismerjük szövegeiket. Ilyen István két törvénykönyve is. A Corpus Iuris Hungariciben az első törvénykönyv alatt Istvánnak Imre herceghez intézett *Intelmeit* találjuk, a második könyv pedig István első és második törvénykönyvét tartalmazza, ezért az alább idézett törvénycikkek számozása folyamatos.

ISTVÁN TÖRVÉNYKÖNYVEINEK RENDELKEZÉSEI

ELŐLJÁRÓ BESZÉD.

Isten kegyelme velünk.

1. §. *A királyi méltóságának a közönséges keresztyén hit éltető erejéből táplált munkássága sikeresebb és derekasabb szokott lenni más méltóság munkáinál.*

2. §. *És mivelhogy minden nemzet az ő tulajdon törvénye szerint igazodik, azért Mi is, országunkat Isten akaratából kormányozván, mind a régi és mostani császároknak példájokra, tanácsi elmélkedésből szabtuk módot a mi népünknek, hogyan élne tisztességes és háborúság nélküli való életet: hogy valamint meggazdagított isteni törvényekkel, azonképen világi törvények alá is vettetett légyen; hogy a mennyi előmenetelt nyernek a jók az isteniek állal, annyi kissebséget szenvedjenek a gonoszok és bűnösök emezek által. Valamelyeket pedig elvégeztünk, a következőkben jegyeztük ide alá.*

1. FEJEZET.

Az egyház állapotjáról és Isten házának tiszteletéről.

A ki gögös kevélységében fenhéjazva, Isten házát semmibe veszi, és az Istennek szentelt és Isten tiszteletére a király oltalmának szárnyai alá helyeztetett javakat becstelenül illetendi avagy azokban elvenni merészkedik, akárki legyen, mint Isten házának megtámadóját és rontóját, rekeszszék ki a gyülekezetből.

1. §. *Mert illik, hogy érezze haragját a király urnak, valaki az ő jóakarátát megveti és rendelését általhágja.*

2. §. *Mindamellet parancsolja meg a király az ő birodalma alatt való embereknek, hogy a mi adományt engedett, azt bántatlanul hagyják. Ne hallgasson pedig afféle meggondolatlan bizonygatásokra, hogy nem kell egyházi vagyon, az az, hogy az Uraknak Urának nem kell jószágot adni. Tehát legyen az a király oltalma alatt és viseljen gondot róla mint a maga tulajdon örökségéről, sőt még jobban, mert a mennyivel nagyságosabb Isten az embernél, annyival előbbvalók Isten dolgai a halandók javainál.*

3. §. *És azért ugyan megcsalatozik minden, a ki többet kérkedik ő magának, hogynem az Urnak dolgaival; a melyeknek Istentől rendelt öre és oltalmazója nemcsak megtartani tartozik azokat szorgalmatos gonddal, hanem gyarapítani is köteles; és inkább is illik azokat oltalmaznia és öregbíteni, melyeket előbbvalóknak mondottunk, mint a maga dolgait.*

4. §. Valaki tehát esztelenül, jámbortalan botorságból kísértené a királyt, hogy jó szándokától elfordítsa, és az ilyenek elméjét megcsendesíteni semmi módon nem lehetne, ha szinte valamelyes ideigvaló szolgálatra alkalmas tag lenne is, vágja el a király magától és vesse ki, amaz evangyéliomi tanítás szerint: *Hogyha a te lábad vagy kezed, vagy a te szemed azt mivel, hogy megbotránkozzál, vágd el vagy vágd ki azt és vedd el tőled.*

2. FEJEZET.

A püspökök egyházi hatalmáról.

Akarjuk, hogy a püspököknek legyen hatalmuk az egyház ügyeit ellátni, igazgatni és kormányozni, és az egyházban sáfárkodni, a kánonok tartása szerinti.

1. §. *Akarjuk, hogy a világiak az egyházak igazgatásában, az árvák és özvegyek oltalmazásában az ő szolgálatjokhoz alkalmasságuk magokat, és engedelmesek legyenek nekik a keresztyén vallás megtartásában.*

2. §. *És az ispánok és bírák legyenek az egyház elöljáróival egyetértők az igazságtételben, mint Isten törvénye parancsolja.*

3. §. *És az igaz törvényt se valakinek hazugsága vagy hamis tanúsága, se hitszegés vagy jutalom, semmiképen meg ne vesztesse.*

3. FEJEZET.

Milyenek legyenek a vádlók meg a tanúk?

és hogy világi emberek papi renden valókat ne vádolhassanak.

Legyenek pedig a tanúk és vádlók minden gyalázat folytja nélkül való feleséges és családos emberek és mindenestől fogván Krisztus követői.

1. §. *Világi ember tanúságát papi rend ellen senki el ne fogadja.*

2. §. *És senki valakit a papok közül nyilvánosságosan vallatni ne bizakodjék, hanem csak az egyház előtt.*

4. FEJEZET.

A papok szüntelen és nehéz munkájáról.

Tudjátok meg atyánkfiai mindnyájan, hogy mindeneknél feljebb munkálódnak a papok.

1. §. *Mert kiki közületek a maga terhét hordozza, ők pedig a magokét és mindenekét egyen egyen.*

2. §. *Annakokáért, valamint ők ti értetek mindnyájan, ti is azonképen tartoztok ő érettek munkálódnok minden erővel; ugy annyira, hogy ha kell, a lelketeket is rátegyétek értök.*

5. FEJEZET.

A király engedelméről, hogy tulajdonát mindenki birhassa.

Királyi hatalmunknál fogva végeztük, hogy kinek-kinek szabad legyen azt a mi az övé, a maga feleségének, fiainak és leányainak, szintugy rokonainak vagy az egyháznak osztania és adnia.

1. §. *És az ő rendelkezését halála után se merje megbontani valaki.*

6. FEJEZET.

A király és kincstár javai sértetlenek legyenek.

Akarjuk azt is, hogy valamint másoknak adunk hatalmat az ő javaikat birniok, ugy a mi javaink is, vitézeink, szolgálaink, és valamelyek a mi királyi méltóságunkhoz tartozandók, épségben maradjanak.

1. §. *És senki valamit azokból el ne ragadjon vagy sikkaszson, se valaki az elől mondottakban a maga számára kedvezést keresni ne merészeljen.*

7. FEJEZET.

A vasárnap megtartásáról, hogy a munkának szünete legyen.

Tehát, ha pap vagy ispán, vagy más keresztyén ember vasárnapon találna munkában valakit, akárki legyen, üzzék el a munkától.

1. §. *És ha ökrrel dolgozott, vegyék el ökrét és adják ételül a vár népének.*

2. §. *Ha pedig lóval, vegyék el lovát, melyet a gazdája ökrön váltson meg, ha kedve tartja: és azon ökröt egyék meg, a mint mondtuk.*

3. §. *Ha valakit egyéb szerszámokkal találják, vegyék el szerszámait és ruháit, melyeket bőrén váltson meg, ha akar.*

8. FEJEZET.

Hogy vasárnap mindenki templomba járjon.

Ugyan a papok meg az ispánok hagyják meg, mindenfelé a falusbíráknak, hogy vasárnaponként az ő felszólításokra minden ember, nagyja és apraja, férfia s asszonya, mind templomba menjen, kivéve azokat, a kik a tűzhelyét őrzik.

4. §. *Valaki pedig konokul hátramrad, csapják meg és kopaszszák meg.*

9. FEJEZET.

Kántornapokon hust enni tilos.

Valaki a kántornapi bűjtöt, kit mindenki tud, hust evén megszegi, egy egész hétig bűjtöljön bezárva.

10. FEJEZET.

Pénteken hust enni tilos.

Valaki pénteki napon, melyet az egész keresztyénségben megtartanak, hust eszik, egy hétig böjtöljön bezárva.

11. FEJEZET.

A gyónatlan megholtakról.

Ha ki annyira megáltkodik, a mi távol legyen minden keresztyén lélektől, hogy a pap intésére nem akarná meggyónni az ő bűneit, feküdjék sirjába minden egyházi szolgálat és alamizsna nélkül, mint hitetlen.

1. §. Ha pedig a rokonok és hozzá közeliek mulatnák el hogy papot hívjanak, és így történnék gyónatlan halála, boldogítsák könyörgéssel és vigasztalják alamizsnával: de rokonai keserüljék meg az ő gondatlanságokat böjtöléssel, a papok tetszése szerint.

2. §. A kik pedig hirtelenvaló halál veszedelmébe esnek, temessék azokat az egyház minden tisztességételével, mert Isten ítéletei titkosak és elrejtettek mi előttünk.

12. FEJEZET.

A keresztyénség megtartásáról.

Ha valaki, nem törődve a keresztyénséggel, henyéségből nagy esztelenül a vallás ellen vétene valamit, ítélje meg a püspök az ő vétségének mivoltához képest az egyház törvénye szerint.

1. §. Ha pedig ellenkezéstől késztetve, a reá mért büntetést elviselni nem akarná, ismét azon ítélet sujtolja hétszer igit.

2. §. Végezetre, ha teljességgel nyaka engedetlennek találják, tegyen a király törvényt reá, mint a keresztyénség védője.

13. FEJEZET.

Az emberölésről, először is, ha történetből esik.

Ha valaki történetesen öl meg valakit, tizenkét arany pénzt fizessen és böjtöljön, mint a kánonok rendelik.

1. §. Ha pedig szabad ember a szolgáját öli meg valakinek, adjon más szolgát érte, vagy árán váltsa meg és böjtöljön a kánonok szerint.

14. FEJEZET.

Azokról szól, a kik feleségöket ölik meg.

Ha valaki az ispánok közül megkeménykedve az ő szívében, lelke idvességével nem gondolván, a mi távol járjon a hívők elméjétől, felesége vérében fertőznék, engesztelje meg az asszony rokonságát ötven tinóval mint a királyi tanács végezte, és böjtöljön a kánonok rendelése szerint.

11. §. Ha pedig valamely jóra való vitéz esik azon vétekbe, adjon a rokonoknak tíz tinót ugyanazon tanácsi végzésből, és böjtöljön a mint mondtuk.

2. §. És ha közrendű ember cselekesz azon gonoszságot, békéljen meg öt tinón az atyafiakkal és alázza magát böjtölésben, mint elöl mondatott.

15. FEJEZET.

A hitszegésről.

Ha találkozik valaki a tehetősök közül hitetlen, romlott szívű, eskütörő, hitesegett ember, keze vesztével fizessen hitszegéseért vagy váltsa meg kezét ötven tinóval.

4. §. Ha pedig közrendű ember szeg hitet, vágják el a kezét vagy váltsa meg tizenkét tinóval, és böjtöljön, mint a kánoni törvény parancsolja.

16. FEJEZET.

A szándékos emberölésről.

Ha valaki haragra gerjedve és felfuvalkodván kevelységgel, szándékos emberölést követ el, tudja meg, hogy száztíz arany pénzt fizet érte, a mint a mi tanácsunk végezte.

4. §. Ebből ötvenet a király kincstárába vigyenek, a más ötvenet adják a rokonoknak, tize pedig az itélőbiráké és közbenjártaké legyen. És maga a gyilkos böjtöljön a kánonok rendelése szerint.

17. FEJEZET.

A szolgák felszabadításáról.

Végeztük, hogy ha valaki irgalomból, tanubizonyosság előtt, szabadsággal ajándékozza meg az ő tulajdon szolgálait és szolgálóleányait, irigység miá senki ne merje az ő halála után szolgaságra vetni azokat.

1. §. Ha pedig szabadságot ígért, és halála gátolva, bizonyágtételt nem szerzett róla, özvegyének és fiainak legyen hatalmuk azon szabadságot megbizonyítaniok és alamizsnálkodniok a szegényeknek a férj lelke váltságáért, tetszésök szerint.

18. FEJEZET.

A templomi gyülekezetről és azokról, a kik mise alatt suttnak vagy fecsegnek.

A kik Isten igéjének hallgatására templomba gyülekezve, ott a misemondás ideje alatt egymás között suttnak, egyebeket léha fecsegéssel zavarnak és a szent leczkék éltető szavára nem figyelmeznék: ha öregebbek, dorgálják meg őket és szégyenséggel űzzek ki a templomból.

1. §. Az ifjakat és közrendűeket pedig kössék ki mindenek szeme láttára a templom pitvarába és ostorozzák meg az ily nagy vakmerőségért.

19. FEJEZET.

Szolgák vagy szolgálóleányok vádaskodását avagy tanuságtételét az ő urok vagy asszonyok ellen, meghallgatni nem kell.

Hogy ezen ország népének a szolgák és szolgálóleányok minden zaklatásától és vádaskodásától nyugta és maradása legyen, a királyi tanács végzése teljességgel megtiltotta, hogy semmiféle vétek okáért valamely szolgaszemély vádlást és tanuságot az ő ura vagy asszonya ellen ne tehessen.

20. FEJEZET.

Szabad embert senki szolgaságra ne hajtson.

Mivelhogy Istenhez méltó dolog és igen jó az embereknek, ha kinek-kinek az ő szabad szándéka szerint folynak élete napjai, annakokáért királyi végzésből rendeltetett: hogy ezentul senki az ispánok vagy vitézek közül szabad embert szolgaság alá vetni ne merjen.

1. §. *A mit ha ki gőgös merészség ösztönéből tenni bátorzkodnék, legyen tudtára, hogy tulajdonából váltja meg; a mely váltság király és ispán között oszoljon, mint a többi.*

De ha valaki, eddig szolgaságban tartatván, törvény előtt keres oltalmat az ő szabadságának és megtalálja azt, éljen csak a szabadsággal, és a ki őt szolgaságban tartja vala, váltságot ne adjon.

21. FEJEZET.

Azokról szól, a kik elszerzik másnak a vitézeit.

Akarjuk, hogy minden urnál megmaradjon az ő vitéze és senki más rá ne beszélje azt, hogy elhagyván régi urát, hozzá szegődjék. Mert ebből támad a perpatvarkodás.

22. FEJEZET.

A vendégek befogadásáról.

Ha valaki vendéget fogad magához jóakarattal és annak tisztességes tartásáról gondot visel, valameddig tellett szándéka szerint látja, ne hagyja el a vendég az ő gazdáját, se lakó szállást ne keressen másnál.

23. FEJEZET.

Arról, ha valakit megvernek, mikor a magáét keresi.

Ha valakinek vitéze vagy szolgája elszökik máshoz, és az, a kinek vitéze vagy szolgája megszökött, követét küldi annak visszahozatalára, és a követet ottan akárki megveri vagy megostorozza: elvégeztük a mi nagyjaink tanácsában, hogy a verekedő tiz tinóval fizessen meg érte.

24. FEJEZET.

Az özvegyekről és árvákról.

Akarjuk nyilván, hogy az özvegyeknek és árváknak is legyen részök a mi törvényünkben, ily ok alatt: ha valamely özvegynek fiai, leányai maradnak, és azokat nevelni, mind éltiglen velek lakni fogadkozik, legyen a mi engedelmiünkből hatalma, hogy azt művelhesse, és senki új házasságra ne kényszerítse őtet.

1. §. *De ha megmásolván az ő szándékát, ismét férjhez akarna menni és az árvákat elhagyná, egyáltalában semmit az árvák javaiból magának ne tulajdonítson, hanem csak hozzá illendő öltöző ruhát adjanak véle.*

2. §. *Ha pedig magzat nélkül maradt el özvegyül, és házasságtalan az ő özvegyiségében való megmaradásra igéri magát, akarjuk, hogy birja minden javát, és valamit azzal cselekedni akar, cselekedje azt. És az ő holta után szálljanak vissza azon javak a férje rokonságára, ha vannak rokonai; ha pedig nincsenek, legyen örököse a király.*

25. FEJEZET.

Leányok elrablásáról.

Ha ki a vitézek közül rút szeméremtelen, valamely leányt az ő szüleinek engedelme nélkül rablana feleségül magának, parancsoljuk, hogy adja vissza a leányt a szülőknek, ha mingyárt valami erőszakot mivelt volna is rajta; és a rabló tiz tinóval fizessen a rablásért, jóllehet azután meg is békéljen a leány szüleivel.

1. §. *Ha pedig valamely szegény vagy közrendű ember indul ilyen cselekedetre, tegye jóvá a rablást öt tinóval.*

26. FEJEZET.

Ha szabad ember másnak a szolgálóleányával paráználkodik.

Hogy a szabadok az ő szabadságok szeplőtelen tisztaságát megőrizték, óvni akarjuk őket a mások szolgálóleányaival való paráználkodástól.

1. §. *Valaki tehát ezen törvényt meggondolatlanul általhágván, másnak a szolgálóleányával paráználkodnék, tudja meg, hogy bűnbe esett, mely bűnéért első ízben vérig veszőzök és megkopasztják. Ha pedig másod ízben paráználkodik azzal, ismét veszőzök vérig és kopasztják meg. Ha harmad ízben, legyen szolgatársa a szolgálóleánynak vagy váltsa meg magát.*

2. §. Ha pedig a leány fogadna tőle méhében és nem tudna szülni, hanem a szülésbe halna, más szolgálóleányt adjon érte.

3. §. Hasonlóképen ha valaki szolgálja paráználkodik másnak a szolgálóleányával, azt is vesszőzzék vérig és kopaszszák meg; és ha a leány fogadna tőle méhében és a szülésbe halna, adják el a szolgát és árának fele legyen a leány uráé, fele pedig maradjon mindenkor a szolga urának.

27. FEJEZET.

Azokról szól, a kik másnak szolgálóleányát kérik feleségül.

Hogy senki azok közül, a kik szabadok nevén nevezetnek, valakinek bosszuságot tenni ne merjen, rettentjük és óvjuk őket.

1. §. Mert im ezen királyi tanács végezte, hogy ha szabad ember másnak a szolgálóleányát választja házastársul, tudtával a leány urának, elveszítvén az ő szabadsága birását, örök szolgálásra vettessék.

28. FEJEZET.

Azokról, a kik az országon kívül szöknek az ő feleségöktől.

Hogy mind a két nemen valók bizonyos törvény alatt és bosszuvallás nélkül éljenek és gyarapodjanak, ezen királyi végzéssel rendeltetett: ha valaki szilaj gerjedelmében az ő felesége utálása miá elhagyja hazáját, minden a mit a férj bir vala, legyen az asszonyé, valameddig férjére várakozni akar, és senki őtet más házasságra kényszeríteni ne merje.

1. §. De ha kedve tartja, magával vivén hozzá illendő ruháit, egyéb javakat pedig kibocsátván kezéből, szabad legyen házasságra mennie. És ha férje, hallván ezt, visszatérend, ne legyen szabad neki mást feleségül venni az ő vétkeért, hanem csak a püspök engedelmével.

29. FEJEZET.

Arról, ha férjes asszonyok, lopnak.

Mivelhogy szörnyűséges dolog és utálatos minden ember előtt, ha férfinép, és még annál is inkább, ha asszony nép tapasztaltatik lopásnak cselekedetében, azért a királyi tanács ezt végezte: ha férjes asszony lop, férje váltsa meg.

4. §. És ha másodsor esik azon vétekbe, hasonlóképen váltsa meg: ha pedig harmadsor, adják el.

30. FEJEZET.

A gyujtogatásokról.

Végeztük: hogy ha valaki más ember épületeit ellenségeskedésből felgyujtja, állassa helyre az épületeket, és valami házi eszköz odaégett, fizesse meg, és annakfelette adjon tizenhat tinót, ki összevéve hatvan ezüst pénz ér.

31. FEJEZET.

A boszorkányokról.

Ha valami boszorkány találkozik, vigyék a birák törvénye szerint az egyház eleibe és bizzák a papra, hogy böjtöltesse és oktassa hitben: böjtölés után pedig menjen haza.

4. §. Ha másod izben találtatik azon vétekben, alázza meg magát ismét böjtöléssel; annakutána a templom kulcsával keresztforma bélyeg süttetvén mellére, homlokára és a válla közzé, menjen haza.

2. §. Ha pedig harmad izben, adják a birák kezébe.

32. FEJEZET.

A bűbajosokról, ördögösökről és jövendőmondókról.

Hogy Isten teremtménye minden gonosznak ártalmától ment maradjon és senkitől kárvallást ne szenvedjen, hacsak nem Istentől, ki előmenetelét is adja, tanácsi végzésből vetettünk nagy rettentő tilalmat az ördögösöknek és bűbajosoknak: hogy senki bűbájjal vagy ördögös tudományyal egy embert is eszéből kiforgatni vagy elveszteni ne merjen.

4. §. De ha mégis ember vagy asszonyember ennekutána ilyen dologra vetemednék, adják annak a kezébe, a kit megrontott, avagy rokonai kezébe, hogy tegyenek törvényt reá az ő akaratjok szerint.

2. §. Ha pedig jövendőmondók talátnának, a kik hamuban s más effélékben mesterkednek, igazítsa meg őket a püspök az ostorral.

33. FEJEZET.

Arról, ha valakinek házára mentek és ottan viadal támad.

Akarjuk, hogy állhatatos béke és egység legyen mind nagyok és kicsinyek között, mint az apostol mondja: Mindnyájan legyetek egyesek; és senki másra támadni ne merjen.

1. §. Mert ha valaki az ispánok közül ezen köztanácskozás határozata után oly nyakas engedetlen leend, hogy mást a házánál keres halálra és dulja annak javait, és a ház urát otthon találván, vele viaskodik vagy megöli őt, bűnhődjék a kivont kardról való törvény szerint.

2. §. De ha azon ispán esik el ott a bajban, fekügyék megtorlatlanul.

3. §. És ha valamely vitéz más vitéz udvarát vagy házát támadja meg, fizessen érte tiz tinóval. Ha pedig amaz maga el nem jövend, hanem az ő vitézeit küldi oda, száz tinót adjon a támadásért.

4. §. Ha közember más hasonló sorsunak a kunyhójára tör, bűnhődjék öt tinóval.

34. FEJEZET.

Templomok építéséről és arról, hogy mivel ajándékozzák meg a faluk az egyházat.

Minden tíz falu templomot építsen és ajándékozza meg azt két házzal és ugyanannyi cseléddel, továbbá lóval, kabalával, hat ökörrel és két tehénnel, harmincznégy darab apró barommal.

4. §. Ruhákról pedig, mind papi öltözökről, mind oltártakarókról, a király gondoskodjék; papról és könyvekről a püspökök.

35. FEJEZET.

A királyok adományairól és a tulajdon javak birásáról.

Hajoltunk a tanács egyakaró kérelmére, hogy ki-ki ura legyen az ő tulajdonának, szinte úgy a király adományainak is, míg él; kivéve a püspökséghez vagy ispánsághoz tartozandókat.

1. §. És az ő halála után fiai hasonló urasággal birják örökségüket.

2. §. És senki semmi vétek okáért kárvallást az ő javaiban ne szenvedjen, hanem ha a király életére tör, vagy országárulást követ el, vagy idegen földre szökik.

3. §. Akkor a királyra szálljanak javai, őt magát pedig ítéljék meg, de ártatlan fiainak bántások ne legyen.

36. FEJEZET.

Arról, ha szolga szolgát öl.

Ha valakinek szolgája más ember szolgáját öli meg, a gyilkos ura a megölt szolga fele árával elégitse meg annak urát, ha tudja; ha pedig nem, negyvennap bójt után adják el a szolgát és osztozzanak az árán.

37. FEJEZET.

A gyilkos szolga váltságáról.

Azt a szolgát, ki szabad embert öl, váltsa meg ura száztíz tinón ha akarja, vagy adja kézbe.

38. FEJEZET.

Azoknak büntetésökről, a kik más ember szolgáit igyekeznek elszabadítani.

Ha valaki más ember szolgáit elszabadítani igyekeznék, valahány szolga leszen, annyi cseléddel fizessen érte.

1. §. Ebből két rész a királyé, a harmadik a szolgák uráé legyen. A király pedig az ő részéből egy harmadot adjon az ispánnak.

39. FEJEZET.

Az első lopásról, mit szolga követ el.

Valamely szolga először követend el lopást, adja vissza a mit lopott és váltsa meg az orrát öt tinóval, ha tudja; ha pedig nem, vágják le.

40. FEJEZET.

Annak büntetéséről, a ki másod és harmad ízben lop.

Ha vágott orral újra lop, váltsa meg a fülét öt tinóval, ha tudja; ha pedig nem, vágják le a füleit.

1. §. Ha harmadszor lopott, haljon meg.

41. FEJEZET.

Arról, ha szabad ember lop egyszer, kétszer és háromszor.

Szabad embernek, ha lopásban vétkezik, ily törvényt szerzettünk bűnhődésére: hogy egyszer váltsa meg magát, ha tudja; ha pedig nem, adják el szolgaságra.

1. §. Ha eladatván lopand, a szolgák törvénye alá vettessék.

2. §. Ha másodszor is, ugyanazon törvény teljék be rajta. Ha pedig harmadszor, élete veszszen.

42. FEJEZET.

A mi a királyé, azt az ispánok ő maguknál ne tartsák.

Ha ki az ispánok közül a király részét elsikkasztja, adja meg a mit sikkasztott és a kétszeresével bűnhődjék.

43. FEJEZET.

Arról szól, a ki az ispán igaz ítéletét megveti, el nem szenved.

Ha ki a vitézek közül megvetvén az ítéletet, a mit az ő ispánja igazán ítelt, feljebb a királyhoz viszi ügyét, hogy az ispán hamis birónak láttassék: tíz arany pénzzel legyen adózója az ő ispánjának.

44. FEJEZET.

Arról, hogy az ispánok adják vissza, a mit a vitézekről erőszakkal vettek el.

Ha valamely ispán keresett oknak ürügyével, erőszakkal veszen el a vitéztől valamit, adja vissza és azonfelül a magából fizessen megannyit.

45. FEJEZET.

Igéret adományt választ.

Ha pedig a vitézek közül valaki szabad akaratiából adott valamit, és hazudván állítja, hogy erőhatalommal vették el tőle: azt is veszítse el és azonfelül adjon megannyit.

46. FEJEZET.

Azokról szól, a kik karddal ölnek embert.

Valaki embert öl karddal, azon kard által veszzen el.

47. FEJEZET.

A test tagjainak megnyomortásáról.

Valaki pedig kardot vonván, akárkit mást megnyomorit, vagy a szemén, vagy a lábán, vagy a kezén, hasonló veszedelmét szenvedje az ő testének.

48. FEJEZET.

Arról, a ki megsebesül kardvágás miatt.

És ha valaki megsebesít valakit kardjával, és a sebesült meggyógyul és felépül az ő sebéből, fizesse meg a vérdíjat érte, a ki okozta.

49. FEJEZET.

Arról, a ki kardot von, de sebet nem ejt.

Ha valaki dühe gerjedelmében kardját kivonja, de mindazáltal sebet nem ejt vele, csupán a mezitelen kardért bűnhődjék a vérdíj felével.

50. FEJEZET.

A király vagy ispán udvarán előljárókká tett szolgák tanúságáról.

Ha valaki a szolgák közül a király vagy ispán udvarán előljáróvá leszen, hallgattassék meg az ő tanúságtétele az ispánok között; szintugy akkor is, ha valamely szolgál a maga urát, vagy vitéz a maga ispánját öli meg.

51. FEJEZET.

A király és ország ellen való pártütésről.

Ha valaki pártot üt a király vagy ország ellen, annak oltalmat ne adjon a templom.

1. §. *És ha valaki akármilyen módon a király élete vagy méltósága ellen esküszik össze, vagy megkíséríti azt, avagy a kísértővel tudva egyetért, legyen átok rajta és foszszak meg a hivekkel való minden közösségtől.*

2. §. *Vagy ha valakinek valami efféléről tudomása vagyon, és noha bizonyosságot tehetne róla, meg nem jelenti, ugyanazon büntetés szálljon reá.*

52. FEJEZET.

A tizedről.

A kinek Isten tized ad egy évben, a tizediket adja Istennek.

1. §. *És ha valaki elrejtí a tizedet, kilencz részt adjon érte.*

2. §. *Valaki pedig a püspöknek osztott tizedet meglopja, mint lopót itéljék meg és az ilyenek válttsága mind a püspöké legyen.*

53. FEJEZET.

A király rágalmazóiról.

Ha ki valamely ispánnak vagy más keresztyén embernek álnokul ezt mondja: Hallám vesztetre szólni a királyt, és reá bizonyodik a dolog, haljon meg.

54. FEJEZET.

Azokról, a kik a király udvarló népe között koholnak hazugságokat.

Ha valaki két ispánt hazug hirhordozással áztat és hallgatásra bírja őket, hogy ördögi ravaszúsággal meghasonlást szerezzen közöttök, fizesse meg kétszer hamis nyelve válttságát a hazugságért.

1. §. *Ha csak egynek susárlott, messék ki a nyelvét.*

55. FEJEZET.

Arról, ha udvarnokok lopnak.

Ha valaki azok közül, a kiket közönségesen udvarnokoknak nevezünk, lopást követ el, itéljék meg a szabadok törvénye szerint.

4. §. *De az ő tanúságtételét szabad emberek közt senki meg ne hallgassa.*

A) ISTVÁN ELSŐ TÖRVÉNYKÖNYVE:

Jellemzők:

- a törvénykönyv bevezetésből és 35 cikkből áll,
- ez a törvénykönyv teljesebb, a szokásjog felülírására törekszik,
- hiányoznak a rendelkezések közül a gazdasági életre vonatkozó részek,
- a törvénykönyv rendelkezései 60%-ban büntető jellegűek, megszabják a rendelkezések megszegőinek büntetését is,

- a büntetések tekintetében a törvénykönyv nyugat-európai mintát követ, de önálló rendszert dolgoztak ki:
 - 5-ös számrendszerű büntetések (5-10-50),
 - a büntetések enyhébbek a nyugat-európainál,
 - a büntetések kiszabásának szófordulatai ugyanazok, mint a nyugat-európai oklevelekben (ez arra utal, hogy a törvénykönyv írója járatos volt a korabeli oklevélírásban),
 - a büntetéseknel megjelenik a talio elv és a compositio is.

2/1. FELADAT

Keressen példákat az ötös számrendszerű büntetéseket tartalmazó rendelkezésekre!

- a törvénykönyv a társadalom különböző rétegeit rangsorolja, más elbírálás alá esnek a püspökök, előkelők, közrendűek, az egyháziak állnak az első helyen,
- az egyháziak érdekében sok rendelkezést találunk a törvénykönyvben.

2/2. FELADAT

Gyűjtse ki az egyháziakra vonatkozó rendelkezéseket, majd elemezze azokat!

B) ISTVÁN MÁSODIK TÖRVÉNYKÖNYVE:

Jellemzők:

- az elsőhöz képest kiegészítő jellegű
- A kereszténység elterjesztése után az egyházak felszereléséhez kellett látni. Gondos körültekintéssel előírja Szent István törvénye, hogy tíz falu építsen egy templomot, a melyhez adjanak két telket ugyanannyi szolgálival, lóval és igavonóval, hat ökörrel és két tehénnel, 30 aprómarhával. Ruhákról és egyházi terítőkről a király gondoskodik, papokról és könyvekről pedig a püspök.

2/3. FELADAT

Az idézett rendelkezések közül keresse meg az idevonatkozót!

- Szent István már az első könyvben rendelkezik a birtokviszonyokról. (I. 6.) Kimondja, hogy mindenki hagyhatja birtokát feleségére, fiaira, leányaira, szüleine és az egyházra és senki se rontsa el az ő intézkedését.
- A második könyvben újra megerősíti, hogy mindenki bírhatja a magát s halála után a fiai is, kivéve azokat a birtokokat, a melyek a püspökséget vagy az ispánságot illetik meg, ugyanis Szent István nem akart örökös hivatali arisztokráciát s éppen ezért kimondja ezt a következményeiben oly nagy fontosságú elvet, hogy az ispánság birtokai nem örökölhettek.
- A birtokhoz való jogot azzal is erősíti, hogy a bűnös büntetésképpen nem vesztheti el birtokát, csak hűtlenség esetén.

2/4. FELADAT

Melyik rendelkezés szól a birtokviszonyokról?

- A második törvénykönyv több helyen is rendelkezik a tulajdon megsértéséről, a lopás büntetésének fokozatosságáról.

2/5. FELADAT

Írja ki, mely rendelkezések szólnak a lopásról?

Milyen fokozatosság mutatkozik meg a büntetések terén?

- Szent István már az első könyvben szigorúan tiltja a gyilkosságot. (I. 14.) A gyilkos azonban megválthatta magát. A második törvénykönyvben már a bibliai megtorlás elvének az alapján kimondja: a ki mást karddal öl meg, ugyanazon kard által vesszen el.
- De nemcsak a gyilkosságra, hanem a megcsonkításra is büntetést szab. Nagyon szigorú e részben a magyar törvény: „szemet szemért.” Ily elrettentően kellett tiltani, hogy béke legyen az országban.
- A külföldi törvények e részben enyhébbek; esetről-esetre előírják a pénzbüntetést. Így tehát nem is annyira a rokonság mutatható ki, hanem inkább a mindenesetre jellemző különbség.

2/6. FELADAT

Keresse meg és elemezze a gyilkosságra és a csonkításra vonatkozó rendelkezéseket!

2/7. FELADAT

Írja le, melyik fejezet és hogyan szól az igazságtalan fellebbezésről!

Írja le, melyik fejezet és hogyan szól az összeesküvőkről!

- István rendelkezett a tizedfizetéséről is, amellyel megteremtette az egyház anyagi alapjait, ugyanis **ennek legfőbb** jövedelmét a birtokon kívül a tized **jelentette**. Ennek eredete igen régi s már az egyiptomi, a zsidó, a görög népnél is élvezte a papság. Az egyházban is korán elterjedt ez a szokás s törvénnyel is szabályozták.
- Szent István is átvette ezt az intézkedést, de nem közvetlenül az egyházi határozatokból, hanem a frank capitularék közvetítésével.

2/8. FELADAT

Keresse meg és elemezze a tizeddel kapcsolatos rendelkezést!

- Összefoglalva elmondható, hogy István nem egyedül hozta törvényeit, tanácsadóival dolgozott, amire a szóhasználatból lehet következtetni pl. „elrendeljük, úgy döntöttünk, azt akarjuk”, akik segítették: regalis senatus (királyi szenátus), regale concilium (királyi gyűlés), commune concilium (közös gyűlés), mostrum primatum conventus (főuraink gyűlése).
- Ezeket a törvényeket meghatározott alkalmakra összehívott törvényt napokon, ún. fehérvári törvényt napokon (aug. 15.) hozták meg, ezek egyúttal az országgyűlés előzményei.

2. I. (SZENT) LÁSZLÓ (1077-1095) TÖRVÉNYEI

Szent László királyunk 3 törvénykönyvet adott ki:

- Harmadik törvénykönyv – a legkorábbi, de ezt találták meg legkésőbb,
- Második törvénykönyv
- Első törvénykönyv – a legújabb, de ezt találták meg legelőbb.

A korábbiakhoz képest összefogottabb és szigorúbb rendelkezéseket találunk a törvénykönyvekben, érvényesül a magántulajdon szigorú védelme: ha valaki baromfinál nagyobb értékű állatot lopott, azt felakasztották, ám ha a templomba menekült, akkor megúszta vakítással, de tíz évnél idősebb gyermekeit eladták rabszolgának. Ha az eltulajdonítás értéke nem érte el egy baromfi árát, akkor „csak” megcsonkították a tolvajt (vakítás, kéz-, orr levágás, a nyelv kitépése). Gyanú esetén istenítéttel (víz alá merítéssel, tüzes vas hordásával) tisztázták az ügyet. Mindhárom törvénykönyvben megjelenik az asyllum, de eltérő tartalommal:

- a III. törvénykönyv szerint, ha szabad ember lop, akkor az egyház szolgáljává lesz:

III. törvénykönyv 4. FEJEZET.

Arról, ha akármely tolvaj a templomba menekedik.

Ha szabad ember lop és templomba menekedik, a melyik egyháznak oltalmát kereste, annak legyen szolgáljává.

1. §. Az pedig, a kinek javallásával megmenekeden, veszítse el az ő igazságát.

2. §. Ha utóbb szabadon bocsátja a pap, ő maga szolgáljon helyette az egyháznak. Azt pedig, a ki lopott, adják el más vidékre, és ha annakutána visszatérend, foszszak meg szeme világától.

- a II. törvénykönyvben már kibővül az asyllum lehetősége, nemcsak a templomba, hanem a püspökhöz vagy a királyi udvarba is menekülhet a tolvaj:

1. FEJEZET.

Arról, ha akármely főember közelvalója lop.

A kegyességes László király idejében gyülekeztünk egybe mi, Pannónia országának jobbjai mindnyájan, a szent hegyen, és módot keresünk benne, miképen lehetne a gonosz emberek szándékát megakadályoztatnunk és előmenetelt szerezniünk a mi nemzetünk ügyének.

1. §. Mindenekelőtt végeztük és esküt mondtunk reá, hogy akármely főember közelvalója találtatnék lopás vétkében egy tyuk áránál feljebb, senki semmiképen el ne rejthesse vagy meg ne oltalmazhassa azt.

2. §. Tetszett azt is végeznünk, hogy magát a tolvajt, ha csak templomba nem jutand, akaszszak fel és minden vagyona veszszen utána. És ha ki megfogta vala, annak vigyázatlanágából menekedik a templomba, vagy a király udvarába, vagy a püspök lábaihoz, ne nyerjen elégtételt a lopásért, a ki nem vigyázott.

3. §. Ha pedig kezesé kezén szabadul meg, ment legyen ugyan az akasztófától, de mindazonáltal a kezesel együtt adják el szolgaságra az ország más részébe és javai a királyi kincstárra szálljanak.

2. FEJEZET.

Arról, ha szolga lop.

Ha szolgát érnek lopáson rajta és meg nem válthatja magát ára szerint, vágják le az orrát, hacsak templomba, vagy a király udvarába, vagy a püspök lábaihoz nem menekedik. És ha megmenekedett, ne nyerjen elégtételt a lopásért az, a ki fogta.

1. §. Ha pedig másod izben fogatik meg azon módon, akaszszak fel.

- az I. törvénykönyv szerint aki lop, az a világi bíró elé kerüljön, kivéve ha a királynál vagy püspöknél menedéket talál
- A törvények emellett szigorúan védték az **egyházat**. Megszabta az ünnepnapok számát (36 nap), **megtiltotta** a pogány szokásokat, a halottakat csak a templomkertben engedte eltemetni. Szigorúan büntette a nőrablást és a házasságtörést. László még hitt a boszorkányokban, és ha valakit boszorkányságon kaptak, akkor azt máglyahalálra ítélték. Ezek mellett kimondta az egyházi személyek sértetlenségét. Ha valaki bántalmazott egy papot, azt akár halálra is ítélték. Ennek hatására az egyház külön joghatóságot alakított ki magának.
- László első törvénykönyvének rendelkezései zömében az egyház, egyháziak védelmével foglalkoznak, s a régi, nem keresztény szokások háttérbe szorítását célozzák, azok büntetésével.
- László törvényeiben perjogi rendelkezésekkel is találkozunk. Fontosnak tartotta a perbe menők védelmét, emellett büntette az alaptalan pereskedést (patvarkodást) is. A bizonyítással kapcsolatos szabályok is megjelennek (tüzesvaspróbák, forróvízpróbák).

I.41. FEJEZET.

A királyi palotára jövő peresekről.

Ha valamely nemes vagy vitéz, avagy az ispánok közül valaki az udvar eleibe hozván ügyét, a királyi palotában az ő peresével törvényt nem áll, és mikor a kiáltó hívja, haza ment a király engedelmével nélkül, veszítse el perét és azonfelül ha mit a másiktól elvett volna, adja meg kétszer.

I. 42. FEJEZET.

Arról, a ki a király vagy a bíró pecsétjét meg nem becsüli.

Ha valaki a király pecsétjét küldi másra és maga meg nem jelenik az udvarnál, veszítse el perét és fizessen öt pénzt birságul; és valahányszor újra mivel az, mindannyiszor öt pénzt fizessen.

1. §. Ha pedig a bíró pecsétjét küldi és nem jövend, száz apró pénz legyen a birsága.

I. 28. FEJEZET.

A tüzes vas és forró víz próbájánál való tanuságról.

Valahányszor vízzel vagy vassal való itélettétel leszen, legyen ott három alkalmas tanu, hittelt próbált emberek, a kik mind az ártatlannak ártatlanságát, mind pedig a vétkesnek vétkeit megbizonyítsák.

1. §. A vastól két pénz, a vitzől egy pénz járjon a papnak.

3. KÖNYVES KÁLMÁN (1095-1116) TÖRVÉNYEI

Kálmán király uralkodását gazdag törvényalkotás jellemzi. A Corpus Iuris Hungarici szerint I. törvénykönyve 83 fejezetből áll.

Míg Szent László Szent István törvénykönyveinek alapján az előző törvényhozást kiegészítette, az általános részletekben is alkalmazta, addig Kálmán, kora változott viszonyaihoz képest, „továbbépítő” újító. Érdekes jelenséget látunk, ha Szent István és Kálmán törvényeinek a bevezetését összevetjük. Míg első királyunk a „régis és az új uralkodókat utánozza”, addig Kálmán már nyíltan vallja, hogy magyar alapokon épít tovább, amelyeket Szent István vetett meg, mellőzve elődjének, Szent Lászlónak törvényeit.

- Kálmánnál is hangsúlyos az egyház védelme, megerősíti Istvánnak az egyház részére rendelt adományait:

I. FEJEZET.

*Az egyházaknak boldog István királytól
rendelt adományokról.*

Tetszett a királynak és az egész gyűlésnek, hogy minden birtokadomány, a mit boldog István király monostorok vagy egyházak számára rendelt vala, sértetlenül megmaradjon.

- A törvénykezésre is találunk rendelkezéseket: Kálmán rendelkezik az egyháziakat megillető privilegium foriról is, ismételten megerősíti azt:

5. FEJEZET.

A papok törvényre idézéséről.

Püspökök és ispánok vagy mások udvari papjait, a püspök vagy érsek pecsétjével kell törvényre idézni.

6. FEJEZET.

Papok és világi emberek közt indult perben való idézésről.

Ha pedig egyházi személy visel pert világi ember ellen, a világit a bíró pecsétjével hívják törvény eleibe; de ha világi ember perel pappal, akkor a püspök vagy érsek pecsétjével idézzék meg a papot és ezek lássanak mint bírák törvényt reá.

- A zsinati bíráskodás is megjelenik a rendelkezések között, amelyek ún. vegyes bíróságok, azaz az egyháziak mellett világiak is bíráskodhatnak az ún. oktavákon (oktavális bíráskodás):

2. FEJEZET.

Az ispánokkal és más előljárókkal minden püspökségben tartandó zsinatról.

Minthogy a mi népünk sokszor hol az utazás nagy nehézségei miá, hol szegénységétől felettébb terheltetvén, akármilyen ügyében bajában a királyi udvarhoz nem mehet, rendeltük, hogy esztendőnként kétszer, ugymint Filep Jakab apostolok ünnepekoron és szent Mihály nyolczad napján, minden püspökségben zsinatot tartsanak; és arra mind az ispánok, mind más egyéb tisztet és hatalmat viselő előljárók gyülekezzenek a püspökhöz; a hová valaki, bárha pecsét nélkül idézve is el nem jövend, perét veszti.

- Kálmán király „...jól érzékelt: Szent István óta a magyar társadalom fejlődésében lényeges változások következtek be, és ezért szükségesnek tartotta, hogy az új helyzetnek megfelelően új, esetenként a réginél enyhébb törvényeket hozzanak. Kálmán világosan látta és nyíltan kimondta: a királyi udvar fénye és tekintélye, azaz az uralkodó hatalma elsősorban attól függ, hogy mekkora

gazdagság, milyen anyagi javak állnak a király rendelkezésére. Törvényhozásának egyik legfőbb célja saját hatalma, gazdasági erejének növelése volt. Ennélfogva – a királyi birtokok védelmében – meglehetősen szűkmarkúan bánt az adományokkal. Gyökeresen szakított elődjének, Lászlónak gyakorlatával, aki igen bőkezűen juttatott anyagiakat az egyháznak. Sőt Kálmán még attól sem riadt vissza, hogy egyházaktól birtokokat, javadalmakat vegyen el³:

15. FEJEZET.

Mindennemü adományok visszafoglalása, kivéve szent István adományát.

Mivel a királyi udvar annál kevesebb erőt látszik venni, mennél inkább megfogyatkozik a szükségésekben, azért, nehogy a mi gazdagságunk felettébb való inségre forduljon, tetszett minden halászó vizeket a királyi székek adnunk vissza, kivéve melyeket szent István király adományozott vala oda; mert nem illik, hogy mi alább szállván, velünk szálljon alá az udvar méltósága, holott jobb magunknak a hozzánk jövőkkel együl tisztességben bővelkednünk.

16. FEJEZET.

A monostoroknak vagy egyházaknak ajándékozott halászó vizek elvételéről.

Hasonlóképen végeztük, hogy a monostoroknak és egyházaknak ajándékozott halászó vizeket vissza kell venni, de maradjon annyi, a mennyi a barátok mindennapi élésére szükséges, és csak a felesleg valót adják vissza.

- Ezen kívül Kálmán törvényeiben továbbra is szembe száll a pogány szokásokkal. Már Szent István és Szent László is rendelkezett a boszorkányokról. Hisznek bennük, mint népük s épen azért büntetik is őket. Csak Kálmán emelkedett fel arra a szellemi magaslatra, amelyen már a 7-8. századi longobárd és frank törvények kimondták, hogy csak az «ördögtől megszállott» hiheti, hogy valamely férfi vagy nő striga.
- Bünteti a papi nőtlenség megszegését. Büntető jellegű törvényei enyhébbek Lászlóénál, és ezek más bűncselekményekre is kiterjednek: fajtalanzkodás, magzatelhajtás, paráznalkodás, hamis tanúzás.

2/9. FELADAT:

Emelje ki a különbséget és a hasonlóságot Szent László és Könyves Kálmán törvényeiben!

³ KRISTÓ GYULA – MAKK FERENC: *Az Árpád-házi uralkodók*, Budapest, IPM Könyvtár, 1988, 149-150.

3. Fejezet

AZ ARANYBULLA-MOZGALOM ÉS EREDMÉNYEI; A MAGNA CARTA ÉS A NÉMET ARANYBULLA – ÖSSZEHASONLÍTÁS

1. AZ ARANYBULLA-MOZGALOM

A rendiség kialakulását taglaló előadáson láttuk, hogy milyen társadalmi változások következtek be Magyarországon a 9-10. századtól kezdve, amelyek eredményeként a 15. századra kialakultak a rendek (papság, főnemesség, köznemesség, szabad királyi városok rendje). Ennek a folyamatnak az egyik összetevője az ún. Aranybulla-mozgalom, amely a köznemesi réteg kialakulásában játszott szerepet. Nevét az 1222-ben kiadott első világi Aranybulláról kapta, amely elsőként foglalja össze egy új társadalmi csoport, a szerviensek jogait.

Milyen előzmények vezettek az Aranybulla kiadásához?

- 1.) A 12. sz. folyamán kialakul az adományrendszer: a király birtokokat adományoz, hogy megjutalmazza híveit katonai szolgálataikért. Ennek honvédelmi okai voltak.
- 2.) Mint Európában általában a 13. században, a királyt a legfőbb földesúrnak tekintik, ui. ő rendelkezik a földekkel.
 - A honvédelmi okok miatt megindul a várbirtokok nagyarányú eladományozása, ami megrendítette a királyi hatalom gazdasági alapjait, és ami miatt megcsappantak a várjövendelmek (a várjobbágyok a várföld megfogyatkozása miatt elégedetlenkedtek).
- 3.) A király (II. András) az alábbi intézkedésekkel igyekezett pótolni a hiányt:
 - rendkívüli adókat vetett ki
 - pénzrontást végzett, amely megkárosította az alattvalókat és megbénította a kereskedelmet (*kamara haszna*; a kereskedők és iparosok a kamarai tisztek miatt szenvedtek)
 - a regálé-jövendelmeket idegeneknek adta bérbe (pénzverés, sójövendék, bányabevételek)
 - a király igénybe vette mások jószágain a megszállás jogát: magának és udvarának ingyen ellátást kívánt
 - a nemesek embereitől közmunkák végzését kívánta meg: a királyi épületek karbantartását, környékükön a gyeplé- és árokásást, kerti munkák végzését
 - a várföldeket a király visszaszerezni igyekszik a szerviensektől, ez nekik hátrányt okozott, elégedetlenkedtek.
- 4.) Az egyháziak érdekeit is sértette a király:
 - a háramlás, kobzás és egyéb címen birtokba vett birtokokról megtagadta a tizedet;
 - a rászállott kegyúri jogokat eladományozta; (sérti a holt kéz elvét)
 - a papokat megadóztatta ill.
 - világi bíróság elé állította (a *privilegium forit* sérti).

Mindezek olyan visszaélésekre vezettek, amelyek általános elégedetlenséget okoztak az országban. (pl. a tizedet pénzben kezdték el szedni!)

A királyi *szerviensek*, a *várjobbágyok* és a *kisbirtokos nemesek* nagy számban sereglettek **Fehérvárra** (törvénylátó napok), hogy előadják sérelmeiket. Az *előkelők* a *szerviensek* élére álltak, az ellenzéki *főurak* kiharcolták maguknak az udvar előkelő méltóságait, a *szervienseknek* pedig az Aranybullát. A kormányzati tisztviselők menesztésére és követeléseik elismerésére kényszerítették az uralkodót.

2. AZ ARANYBULLÁKRÓL ÁLTALÁBAN

A hűbériség és a rendiség váltása idején gyakori olyan oklevelek kiadása, amelyek a fennálló állapotokat rögzítik, vagy a jövőre nézve biztosítják valamilyen intézmények, jogosítványok érvényesülését. Klasszikus példaként emlegetjük az Angliában 1215-ben kiadott Magna Cartát, amely lezárta a hűbériséget, illetve a rendi fejlődésnek utat nyitó magyarországi 1222-es és a németországi 1356-os aranybullát.

Maga az aranybulla egy köznyelvi kifejezés, arany függőpecsétet jelent, amellyel igen fontos, nagy jelentőségű dokumentumokat láttak el. A keleti szlávoknál is ismert ez a forma *krüzobulla* néven.

Magyarországon többet is kiadtak: 1222-ben a papi és a világi Aranybullát (ez utóbbit írjuk nagy kezdőbetűvel). A világi aranybullának több megújítása is napvilágot látott:

- 1231: Első megújítás=Második Aranybulla
- 1267: Második megújítás=Harmadik Aranybulla
- 1351: Harmadik megújítás=Negyedik Aranybulla

Az 1222-es Aranybulla egy 31 cikkből álló díszes oklevél formájában kiadott olyan privilégium, amelyben a király hozzájárul jogainak korlátozásához, és a birtokos szabadok, a királyi serviensek vagy nemesek szabadságait, azaz kiváltságait ünnepélyesen, arany pecsétjével megerősíti. (Eckhart Ferenc)

Az Aranybulla jelentősége abban áll, hogy ebben ismerte el a király egy olyan társadalmi csoport fennállását, amelynek olyan jogai vannak, melyeket ő maga sem sérthet meg. Ezek, a társadalom többi részével szemben élvezett kiváltságok szolgáltatták az alapját a nemesi rend kifejlődésének. A nemes éppen e kiváltságok birtoklása tette nemessé.

3. AZ ARANYBULLA RENDELKEZÉSEI⁴

1. cikkely

Szent István király ünnepéről.

Rendeljük, hogy a szent király ünnepét minden esztendőnként, ha csak valami nagy nehéz ügyek gondja vagy betegségünk meg nem tilt minket, Fehérvárat tartozunk megülni.

1. § *És ha mi ott nem lehetnénk, a nádorispán kétség nélkül ott leszen érettünk és a mi képünkben minden ember dolgát meghallgatja; és az egész nemesség, valaki akar, szabadon oda gyűlhessen.*

2. cikkely

Hogy senki perbehívás nélkül el ne marasztassék.

Ezt is akarjuk, hogy a nemes embert sem mi, sem az utánunk való királyok soha meg ne fogják vagy meg ne nyomorítsák valamely hatalmas kedvéért, hanem ha előbb perbe hivatott és rendes uton törvényt láttak reá.

3. cikkely

A nemesek és egyházak jószágának szabadságáról.

Továbbá semmi szerpénzt, sem szabad dénár adót nem szedetünk a nemesek jószágán.

1. § *Hivatlan sem házokra sem falujokra nem szállunk.*

2. § *Azonképen az egyházak népén sem veszünk semminemű szerpénzt.*

4. cikkely

Hogy a nemesség az ő marhájával és birtokával szabad legyen.

Ha valamely nemes ember fiumagzat nélkül hal meg, birtokának negyed részét leánya kapja; a többivel azt mivelje, a mit neki tetszik.

1. § *Ha pedig testamentom nélkül történik halála, valamely közelebb való atyjafiai vannak, azoké legyen, és ha teljességgel semmi nemzetsége nem volna, a királyra szálljon birtoka.*

5. cikkely

A megyés ispánok hatóságáról és a király falus-ispánjairól.

A megyés ispán a nemesek jószágán ítéletet ne tegyen, hanem ha pénzt vagy tizedet illet a dolog.

1. § *A megyei várispánok egyáltalában senkit ne ítéljenek, hanem csak a magok vára népét.*

2. § *A lopókat és latrokat ítéljék meg a király falus-ispánjai, de ugyanazon megye ispánja széke előtt.*

6. cikkely

A pártolkodókról, hogy tolvajt ne kiáltsanak.

Továbbá, összepártolkodásból a nép tolvajnak senkit ne kiálthasson, mint eddig szokta vala.

7. cikkely

A királynak az országon kívül való hadakozásáról.

Ha pedig a király az országon kívül akarna hadakozni, a nemesség ne tartozzék vele menni, hanem ha a király pénzén; és valamikor haza térend, a nemeseken hadi birságot ne vegyen.

1. § *Ha pedig ellenség támadna haddal az országra, általánfogva mindnyájan tartozzanak elmenni.*

2. § *Azonképen, ha az országon kívül akarnánk hadakozni és mi is a haddal mennénk, minden, valakinek ispánsága vagyon, a mi pénzünkön velünk jóni tartozzék.*

8. cikkely

A nádorispán hatalmáról és a helyettes birákról.

A nádorispán minden ember dolgában, ki országunkbeli, különbség nélkül ítéljen.

1. § *De nemesek perét, ha fejük vesztébe vagy birtokuk veszedelmébe jár, a király hire nélkül el ne végezhesse.*

2. § *Helyettes birákat pedig ne tartson, hanem ha egyet a maga udvarában.*

⁴ Forrás: MÁRKUS DEZSŐ (szerk.): *Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár 1000-1526. évi törvényczikkek*, Budapest, Franklin-Társulat, 1899

9. cikkely

Az országbíró hatóságáról.

Országunk bírója, míg a curián leend, mindeneket ítélhessen és a curián indult pert akárhol elvégezhesse.
1. § *De mikor az ő jószágában lakik, akkor poroszlót ne bocsásson és a peres feleket meg ne idéztesse.*

10. cikkely

Hadban elesett jobbágyurak fiainak jutalmokról.

Ha valamely jobbágyurnak, a kinek tiszte vagyon, hadban történik halála, annak fiát vagy atyjafiát illendő tiszttel méltó megajándékozni.

1. § *És ha nemes ember halna meg azonként, ajándékozza meg fiát a király, a mint neki tetszik.*

11. cikkely

Vendégek, avagy idegenek mi módon jussanak méltóságra?

Ha vendégek, tudni mint jámborok, jönnének az országba, ország tanácsa nélkül méltóságra ne jussanak.

12. cikkely

Akármilyen módon megholtak feleségének hitbéréről.

Ha valaki meghal, vagy törvény szerint halálra ítéltetett, vagy perdöntő bajon esik el, vagy akármilyen más ok miá, annak felesége az ő hitbérében kárt ne valljon.

13. cikkely

Hogy a hatalmasok meg ne nyomorítsák a föld népét, se a szegénységet.

A jobbágyurak úgy kövessék a király udvarát, vagy akármerre is úgy járjanak, hogy a szegénységet ne foszszak, ne nyomorgassák.

14. cikkely

Az olyan ispánról, a ki az ő vára népét megrontja.

Továbbá, ha valamely ispán az ő ispánságának módja szerint magát tisztességgel nem viselné, vagy az ő vára népét megrontaná, ebben találtatván, mind az ország színe előtt vessék ki tisztéből szegényére, és a mit elragadott, adja vissza.

15. cikkely

A lovászokról, peczéerekről és solymárokról.

Lovászok, peczéerek és solymárok nemesek falvaira szállani ne merészljenek.

16. cikkely

Hogy egész megyék ispánsága örökül ne adassék.

Egész megyét vagy akárminemű méltóságot örök jószágul vagy birtokul nem adunk.

17. cikkely

Hogy szerzett birtokától senki meg ne fosztassék.

A mely birtokot valaki méltó szolgálatjával szerzett, attól soha meg ne fosztassék.

18. cikkely

A nemesek szabadságáról, hogy a király fiához mehessenek, és a király fia előtt elkezdett perekéről.

Továbbá a nemesek, búcsut véve tőlünk, szabadon mehessenek a mi fiunkhoz, úgy mint a nagyobbtól a kissebbhez; ez azért az ő birtokuk veszedelmébe ne járjon.

1. § *Valakit a mi fiunk igaz törvény szerint fején ítél, avagy az előtte kezdett pert, míg ugyan ő előtte vége nem szakad, magunk eleibe nem bocsátjuk; viszont a mi fiunk is azonképen.*

19. cikkely

A föld népe és vendégek szabadságáról.

A várakhoz tartozó jobbágyok szent István királytól szerzett szabadságuk szerint éljenek.

1. § *Hasonlatosképen a vendégek is, akár micsoda nemzet legyenek, azon szabadságban tartassanak, mely kezdettől fogva vagyon nekik engedve.*

20. cikkely

A tizedről.

A tizedet pénzüll megváltani senki ne tartozzék, hanem a mit a föld terem, bort vagy gabonát, abból fizessék.

1. § *És ha ebben a püspökök ellentartók lesznek, nem segítjük őket.*

21. cikkely

Hogy a püspökök ne adjanak a tizedből a király lovainak és a nép se hordjon tizedet a király jószágára. A püspökök a nemesek jószágán való tizedből ne adjanak a mi lovainknak, se az ő népek ne tartozzék a tizedet a király jószágára hordani.

22. cikkely

A király disznairól.

Továbbá, a mi disznaink nemes ember erdején vagy réjtjén ne legeljenek az ő akaratja ellen.

23. cikkely

Az új pénzről.

Továbbá, a mi új pénzünk esztendeig járjon, husvét napjától husvét napjáig.

1. § És a dénárok olyfélék legyenek, a mineműek voltak Béla király idejében

24. cikkely

Hogy izmaeliták és zsidók tisztséget ne viseljenek.

Pénzváltó kamara-ispánok, só-kamarások és vámosok, országunkbeli nemesek legyenek.

1. § Izmaeliták és zsidók ne lehessenek.

25. cikkely

A sóról.

Továbbá, sőt az országnak közepette ne tartsanak, hanem csak Szabolcson és Regéczen és a végekben.

26. cikkely

Hogy az országon kívül valóknak birtokot adni nem kell.

Továbbá, birtokot az országon kívül való embernek ne adjanak.

1. § Ha valamelyest adtak vagy eladtak, azt a haza fiait válthassák meg.

27. cikkely

A nyestbőr adóról.

A nyestbőr adót azon szokás szerint fizessék, a mint Kálmán király elvégezte volt.

28. cikkely

Hogy a kit a törvény elmarasztott, annak oltalma ne legyen.

Ha valaki törvény renden elmarasztatott, senki a hatalmasok közül meg ne oltalmazhassa azt.

29. cikkely

Az ispán jövedelméről és a királyi jövedelmekről.

Az ispánok csak az ő ispánságok igazával éljenek; egyebek, a királyhoz tartozók, ugymint cseberpénz, vám, ökrök, és a várak jövedelmének két része is a király számára legyen.

30. cikkely

Hogy a nádorispánt, a bánt és a király és királyné országbiráit kivéve, senki két tisztelet ne viseljen.

Továbbá, e négy jobbágyurat: tudniillik a nádorispánt, a bánt, király országbiráját és királyné asszonyét kivéve, senki két tisztelet ne viseljen.

31. cikkely

Hogy az előlbocsátott cikkelyek arany pecsét alatt írásba foglaltatván, különb-különféle őriző helyekre adassanak és tétessenek el.

És hogy ezen mi tőlünk engedett szabadság és ezen rendelkezésünk mind a mi időnkben, mind az utánunk következő idejében örökké erős legyen, irattuk egy ígén hét levélbe, és megerősítettük a mi arany pecsétünkkel; úgy, hogy egyik levél küldessék a pápa urnak és ő is irassa bé az ő lajstromába; a másikat az Ispotályban, a harmadikat a Templomban tartsák; a negyedik maradjon a királynál; az ötödik az esztergomi káptalannál, a hatodik a kalocsainál álljon; a hetediket őrizze a nádorispán, ki az idő szerint leszen.

1. § Oly módon, hogy az írást mindenkor szemé előtt tartván, se ő maga meg ne tévedjen valamikép a mondott dolgokban, se királyt vagy nemeseket, avagy másokat megtévedni ne engedjen; hogy ők is örüljenek az ő szabadságoknak, és azért nekünk és a mi következőinknek minden időben hívek legyenek, és a királyi koronának tartozó engedelmes szolgálatjokat meg ne tagadják.

2. § Hogyha pedig mi, vagy az utánunk következő királyok közül valaki ezen mi szerzésünknek ellene járna valaha, ez a levél adjon szabad hatalmat mind a püspököknek, mind más jobbágyuraknak és országunkbeli nemeseknek mindnyáján és egyen-egyen, jelenvalóknak és jövendőbelieknek és az ő megmaradékoknak, hogy mind nekünk, mind az utánunk következő királyoknak minden hűtelenség szégyenvallása nélkül ellentállhassanak és ellentmondhassanak mind örökké.

3. § Kelt Keled kezéből, ki egri prépost és kancellárunk; a testté lett ige után ezer-kétszáz-huszonkettedik esztendőben, mikoron tisztelendő János esztergomi, tisztelendő Ugrin kalocsai érsekek, Dezső csanádi, Róbert veszprémi, Tamás egri, István zágrábi, Sándor váradi, Bertalan pécsi, Kozma győri, Bereczk váci, Vincze nyitrai püspökök voltak, a mi királyságunknak tizenhetedik esztendejében.

A rendelkezések átolvasása után oldja meg az alábbi feladatokat, illetve válaszoljon a kérdésekre!

3/1. FELADAT

Határozza meg, mi a funkciója a székesfehérvári törvénylátó napoknak! Az erre vonatkozó rendelkezésekből milyen következtetést tudunk levonni a nádort, illetve a nemeseket illetően?

3/2. FELADAT

Gyűjtse ki azokat a rendelkezéseket, amelyek a szerviensek (nemesek) jogairól szólnak!

3/3. FELADAT

Gyűjtse ki azokat a rendelkezéseket, amelyek az egyháziakra vonatkoznak!

3/4. FELADAT

Mit tudunk meg a tized szedéséről?

3/5. FELADAT

Melyek azok a rendelkezések, amelyek a korabeli gazdaságra vonatkoznak? Mit tudunk meg ezekből?

3/6. FELADAT

Keresse meg azokat a cikkeket, amelyek más népelemekről (nem a nemesekről) szólnak!

3/7. FELADAT

Gyűjtse össze azokat a rendelkezéseket, amelyek a törvénykezésről szólnak! Mit tudunk meg ezekből?

3/8. FELADAT

Értelmezze a 31. cikk rendelkezéseit!

4. AZ ARANYBULLA MEGÚJÍTÁSAI

Az Aranybulla első megújítására (második Aranybulla) 1231-ben került sor. II. András egyházi nyomásra megismételte a régi kiváltságokat, s mellettük újdonságok is megjelentek:

- A bulla védelme az egyház feladata→szankció→kiközösítés.
- Kiátkozással fenyegeti az egyház azt a földesurat, aki nem szolgáltat igazságot jogtalanságot szenvedett alattvalójának.
- A nádor helyére – a törvénytörő napokon megjelenő főpapok és főurak javaslatára – ha nem végzi jól az ország dolgait, a király alkalmasabbat tehet.
- A tizedet szedheti az egyház pénzben is.

Bár nem az Aranybulla megújítását jelenti, de fontos megemlíteni az 1232-ben kiadott kehidai oklevelet, amely a szervienzi rétegnek, illetve a nemesi vármegye későbbi kialakulásának egyik mérföldköve. Ebben ugyanis a király a Zala megyei szervienseknek saját vitás ügyekben bíraskodási jogot biztosított, s később ezen alapulva válik általánossá a vármegyei ítélkezés (Tk. I. 146-147.o.).

A második megújítást, azaz a harmadik Aranybullát 1267-ben IV. Béla adja ki. Ennek a dokumentumnak az egyik legnagyobb jelentősége, hogy itt találjuk először a „nobiles” elnevezést, amely alatt a nemeseket (szerviensek) értjük.

A harmadik megújítás, a negyedik Aranybulla 1351-ben került kiadásra. Ebben I. (Nagy) Lajos rögzítette az egy és ugyanazon nemesi szabadság elvét (una et eadem libertas), a bevezette az ősiség és a kilenced intézményét.

5. A MAGNA CARTA

1215. június 15-én I. (Földnélküli) János adta ki a Cartát (a Magna megjelölés csak 1531-től használatos), amelyhez általános elégedetlenség vezetett. Mindez abból fakadt, hogy János a francia háborúban elveszítette Normandiát, amelynek következményei röviden:

- Anyagi veszteségek pótlása→adók→pajzspénz,
- Nemesi jogok korlátozása,
- Szűk bárói csoport hatalma,
- Egyházzal való viszály.

A Magna Carta latin nyelven 1./1. személyben íródott. Szerkezetét tekintve Preambulumból és 63 cikkből áll, amely a feudális államszervezet alapvető kormányzati elveit rögzíti. Ez a dokumentum a királyi önkorlátozás joga (a nemesség és az egyház javára), tulajdonképpen egy szerződés. Ennek megfelelően terjedelmes, precíz, már meglévő, de megsértett jogokat biztosít.

61. cikke szól az ellenállási jogról:

- Konkrét szankció, eszköz a Cartában biztosított jogok megsértése esetére,
- 25 báró választása,
- 4 tagú bizottság felszólítja a királyt,
- 40 nap,
- Ha eredménytelen: jövedelmei lefoglalásával kényszerítheti (személye sérthetetlen),
- Nem alkalmazták soha,
- 13. század végétől király ellenőrzését a Parlament veszi át.

3/9. FELADAT:

Hasonlítsa össze az Aranybulla és a Magna Carta ellenállási jogát!

6. A NÉMET ARANYBULLA

Az 1356-ban kiadott német aranybulla a német államfejlődés második szakaszára tehető, a német rendiség egyik legfontosabb közjogi dokumentuma.

Rendelkezései a német uralkodó megválasztásáról és a választófejedelmek jogállásáról, azaz egyetlen rendről szólnak.

Ezek értelmében a német királyt hét, ún. választófejedelem választja meg, akik a következők:

- kölni,
- trieri,
- mainzi érsek,
- rajnai palotagróf (Heidelberg),
- szász fejedelem (főétekfogóemester, a birodalom főmarsallja),
- brandenburgi örgróf (főkamarás),
- cseh király (főpohárnok).

Az eredményes választáshoz legalább négy választófejedelem egybehangzó döntése szükséges, tehát a választás többségi elven alapszik. Szavazategyenlőség esetén a választófejedelmeket 30 napra, kenyéren és vízen, bezárják a frankfurti dómba, addig míg elhatározásra nem jutnak. A megválasztás után a német uralkodót Aachen városában kenik fel.

3/10. FELADAT

Kik választják a német uralkodót? Sorolja fel őket!

Milyen szabályok vonatkoznak a német uralkodó megválasztására?

1. JOGFORRÁSOK A RENDI IDŐSZAKBAN

A történeti jogforrásokról általánosságban az első fejezetben esett szó.

A rendi időszakban az államberendezkedés megváltozásával a jogforrások jellege is megváltozik.

Továbbra is a *szokásjog* a legfontosabb jogforrásunk, s hasonlóan a patrimonialis időszakhoz, a *törvény* kiegészítő jelleggel jelenik meg. Azonban a rendek kialakulása és részvétele a törvényhozásban megváltoztatja a törvény jogforrási jellegét, hiszen már a 13. század végétől találkozunk olyan rendi gyűlésekkel, amelyeket törvényhozási céllal hívtak össze.

Míg az Árpád-házi időszakban a *lex* (törvény) és a *decretum* (királyi rendelet) egymás szinonimáját jelentő jogforrásként említhető, addig a rendi időszakban e két típus már elválasztható egymástól.

A **törvény** az a jogforrás, amelyet a király a rendekkel együtt az országgyűlésen alkot meg. Megjelennek az ún. *törvényhozási tárgyak*, azaz olyan kérdések, témák, amelyekben csak törvény formájában lehet rendelkezni, azaz a királynak kérni kell a rendek hozzájárulását (pl. adó, újoncok megajánlása). Törvény tehát csak az lehetett, amit a törvényesen összehívott és összeült országgyűlés alkotott (rendek) és a törvényesen megkoronázott király szentesített (aláírás, pecsét, kihirdetés). Minden más kérdésben – ami nem tartozott az Országgyűlés elé – a király rendelkezhetett **királyi rendelet**, azaz *decretum* formájában.

E két jogforrás mellett a rendi időszak második periódusában, a Habsburg abszolútizmus idején egy – jellegét tekintve a törvény és a királyi rendelet közé helyezhető – újabb típusú jogforrás jelenik meg, a **pátens**, amelyet nyílt parancsként/nyílt rendeletként is hívunk.

A pátens elsősorban a felvilágosult uralkodóink (Mária Terézia, II. József) által gyakorta kiadott olyan királyi rendelkezés volt, amelyek törvényhozási tárgyakat érintettek (Carolina Resolutio, türelmi, úrbéri rendelet, Ratio Educationis stb.). Lényege legegyszerűbben akként fogható meg, hogy formája a *decretumé*, tartalma a *lexé*. Éppen ezért a pátens alkalmas eszköz volt arra, hogy az azt alkalmazó uralkodó, a rendek hozzájárulása nélkül, azok megkerülésével fontos kérdésekben alkotson jogszabályt önkényesen. Miután II. József (kizárólag) pátensekkel kormányozta az országot, utóda, II. Lipót által összehívott országgyűlésen törvényt alkottak arról, hogy „*pátensek kiadása csupán azon esetre tartatván fenn, midőn a törvényvel egyébként megegyező dolgokban, a kellő eredménnyel való kihirdetés egyedül ez úton lenne eszközölhető*” (1790/91:XII. tc.). Pátensekkel ismét találkozunk az 1848/49-es szabadságharc leverését követő neoabszolútizmus időszakában.

Ahogy említettük, a patrimonialis monarchia időszakához hasonlóan a rendi korban is a jog legfontosabb forrásának a **szokásjogot** tekintjük. Ez a sajátos jogforrás egészen a 19. századi polgári kodifikációig megőrzi dominanciáját a magyar jogforrási rendszerben. Ahhoz, hogy szokásjogról beszélhetünk, tudnunk kell, hogy az milyen logikai lépcsőkön keresztül alakul ki. Elsőként a *szokást* kell megemlíteni, amely tulajdonképpen nem más, mint valamely cselekvési norma következetes gyakorlása, a helyesség közmeggyőződésével.

A következő lépcsőfokot a *jogszokás* jelenti, amely a szokás és jog határán helyezkedik el, jogpótló szokásként definiálható. Ugyanakkor több mint szokás, mert kikényszeríthető.

A *szokásjog* maga pedig annyiban több a jogszokástól, hogy közhatalmi kényszer áll mögötte, amely biztosítja érvényesülését.

A szokásjog a középkor legfontosabb jogforrása, egyetemes jellegű, minden jogágra kiterjedő jogforrás, a jogalkotás spontán megnyilvánulási módja, ugyanakkor térben és időben eltérő lehet.

Ezen országos jogforrások mellett a rendi időszakban ismert olyan szabályozás is, amely helyi viszonyokat rendez, ez a **statútum**, vagyis a helyi szabályrendelet. A statútum az önkormányzatok jogforrása, amelyek rendelkeznek az ún. statútumalkotási joggal (*ius statuendi*). Ilyen önkormányzatnak tekinthető a rendi korban a nemesi vármegye és a szabad királyi város, amelynek saját szerve (vármegyei közgyűlés, városi tanács) bocsátja ki ezt a jogforrást. A statútum csak az adott területen hatályos s kizárólag helyi viszonyokat szabályoz. Nem ellenkezhetsz az országos joggal!

A fenti általános jellegű jogforrásokhoz képest a korszak ismer egy speciális, a fentiekhez képest valamiféle kedvezményt biztosító jogforrást, ami a **privilegium**, vagyis a kiváltság. Fajtáit tekintve beszélhetünk egyéni kiváltságról (*privilegium speciale*), mint pl. a birtokadomány, nemesség, címer, pallosjog, révjog stb., illetve kollektív kiváltságról (*privilegium generale*) pl. a szabad királyi városoké, a

Diploma Andreanum, amely az erdélyi szászok kiváltságait rögzítette, vagy más, különböző egyházi kiváltságok stb.

Ahhoz, hogy a kiváltság biztosítsa a benne foglalt jogokat, azaz, hogy érvényes legyen, bizonyos feltételeknek teljesülni kell. Ezek az érvényességi kellékek. Meghatározott esetekben a kiváltság megszűnhet. (1. az 1. Fejezetben)

Formáját tekintve a privilégium oklevélbe van foglalva, amely a benne foglaltakat hitelesen bizonyítja. Ez eredeti és hiteles másolatban is kiállítható, hitelességét a pecsét bizonyítja (függőpecsét, amely révén azonnal végrehajtható a rendelkezés). Szerkezetét tekintve a kiváltságlevél áll egy bevezetésből (fohász, kibocsátó neve és címei, címzett, üdvözlés), amit az érdemi rész követ (kibocsátás ténye, oka, rendelkező rész: jogi ügylet meghatározása, záróformulák a szankciókkal), végül aláírások, keltezés (két dátum: kibocsátás, foganatóság). [Tk. II. 33-34.o.]

2. A JOGFORRÁSOK MEGHATÁROZÁSA WERBŐCZY ISTVÁN TRIPARTITUMA SZERINT

A szokásjog jellegéből adódóan mind térben, mind időben eltérő lehet. Ez fakad abból, hogy az ország egyes területen más és más szokások válnak szokásjoggá, s ezek az idő folyamán változhatnak. Ez a partikularizmus a jogalkalmazás során, a bírászkodásban (jog)bizonytalanságot eredményezhet, hiszen az eltérő rendű és területről származó peres felek a bíróság előtt más jogszabályokra hivatkoznak. Ezért a 15-16. században Európa többi országához hasonlóan Magyarországon is egyre fontosabbá vált az országos szokásjog összegyűjtése és összegezése. 1514-re készült el ez a munka, Werbőczy István Hármaskönyve (Tripartitum), amely hosszú évszázadokra meghatározta a magyar jogéletet.

Werbőczy István 1458 körül született a Bereg megyei Kerepecen köznemesi családban. Nagyapja, Kerepeci Barla kapta meg birtokadományként Verbőcöt, innen lett később a család neve. István volt a legidősebb fiú a családban, görög-latin műveltségű, jogi ismeretekkel is rendelkezett. Hivatali pályája nagyvonalakban a következő állomásokkal jellemezhető:

- 1482: királyi kancelláriai registrator
- 1498: kúriai jegyző, Szobi Mihály jogtanácsosa (familiáris)
- 1502: országbírói ítélőmester
- a köznemesi párt vezére
- 1514: nevéhez kapcsolhatók a parasztháború utáni megtorló törvények
- 1515: Ulászló személynöke
- 1521: követ Wormsban
- 1525: nádor (rövid ideig)
- 1526: Mohács után Szapolyai kancellárja, követ a török portánál
- 1541: törökök kinevezik magyarok főbírájának, 2 hónap múlva meghal.

Werbőczy hosszú élete során számos birtokot és tisztséget tudott magáénak, mégis neve szokásjogi gyűjteménye, a három részből álló Tripartitum után a legismertebb. A Hármaskönyv keletkezését az alább vázolt folyamattal lehet leírni:

- A szokásjog a legfontosabb jogforrás,
- de nem egységes az országban.
- A király a rendek sürgetésére felkéri Werbőczyt az ország szokásjogának összegyűjtésére, ami 1514-re elkészült.
- A kiküldött országgyűlési bizottság jóváhagyja, majd az Országgyűlés elfogadja.
- A király megerősítette, de a kihirdetés elmaradt, így nem emelkedett törvényerőre.
- 1517-ben Werbőczy *saját* költségén kinyomtatta és a megyéknek megküldte.

A Hármaskönyv több szerkezeti egységből álló mű, amelyre elnevezése is utal. A több mint 40 kiadást megélt munka egyes részeit a kiadók illetve a szerkesztők nem minden esetben, illetve nem az eredeti sorrendjükben közölték.

A mű eredeti szerkezete az 1517-es kiadás alapján:

- Ajánlás, melyet Werbőczy Ulászló királyhoz intézett, hízelgő, humanista stílusban.
- Approbatio: Ulászló megerősítő oklevelének első része, amely tudósít a könyv létrejöttének körülményeiről.

- Hármaskönyv: a tulajdonképpeni szokásjogi gyűjtemény, amely az egész munka elnevezését adja. Egy Bevezetésből (Prologus) és három részből (partes) áll. Az egyes részek címekre (272) azok pedig szakaszokra bomlanak.
- A királyhoz intézett ajánlás befejező része, amelyben Werbőczy mentegetőzik művének egyszerű nyelve miatt.
- A királyi megerősítő oklevél befejező része.

Maga a Hármaskönyv tagolása:

- Prologus, melyben **általános fogalom** meghatározások vannak.
- I. rész, amely a **nemesi magánjogot** tárgyalja, kiindulópontja a nemesi jog egyenlősége, azaz az egy és ugyanazon nemesi szabadság, amely ugyanúgy illeti meg az egyháziakat, a főurakat és a nemeseket egyaránt (una et eadem libertas). A nemesi kiváltságokat Werbőczy az I. rész 9. címében tárgyalja, melyek a következők:
 - személyes szabadság,
 - király joghatósága alá tartozás,
 - adómentesség,
 - ellenállási jog.
 - E négy jog a nemesség legfontosabb kiváltsága, s a Hármaskönyvbéli helye miatt **primaenonus**-ként emlegetjük.
 - Ezen kívül az I. rész közjogi kérdéseket is taglal: királyi hatalom átruházása, a Szent Korona tagsága, a főkegyúri jogról szóló rendelkezések.
- II. rész a **nemesi perről** szól, de az elején jogforrásokkal foglalkozó címekekkel találkozunk, azaz Werbőczy meghatározza, milyen jogot kell alkalmazni a bíróságokon.
- A III. rész a legkevésbé egységes része a könyvnek, mindössze 36 címből áll. A statútumok, Dalmát-, Horvát- és Tótország, valamint Szlavónia és Erdély partikuláris jogát, az egyes kiváltságolt népcsoportok eltérő vérdíj-szabályait és az ezekről a területekről történő fellebbezések szabályait tartalmazza a rész. Ezen kívül a szabad királyi városok fellebbezési rendszerét írja le itt Werbőczy. Néhány büntetőjogi rendelkezés, a polgárok és a jobbágyok jogviszonyait érintő, főleg perjogi rendelkezések, és a zsidók perbeli esküjének szövege kapott helyet a III. részben.

A szerkezet azt mutatja, hogy a munka nem teljesen logikusan, tudatosan felépülő szokásjogi gyűjtemény. Azonos tartalmi elemekkel eltérő helyeken találkozhatunk, bizonyos területek hangsúlyosak, mások csak röviden vannak megemlítve. Nyelve egyszerű, ami egyes vélemények szerint éppen előnyére vált, hiszen sokak számára így könnyen megérthető volt.

Jogforrástani szempontból a Tripartitum Prologusának és II. részének egyes rendelkezései bírnak relevanciával.

3. AZ EGYES RENDELKEZÉSEK – A JOGFORRÁSOK MEGHATÁROZÁSA A TRIPARTITUM SZERINT⁵

Prologus vagy Bevezető, amelyben a szerző 16 címben általános fogalmi meghatározásokat rögzít, ezzel mintegy megkísérelt tudományos jelleget kölcsönözni a műnek.

IGAZSÁG

Prologus 1. CZIM

[...]3. § *Az igazság pedig kétféle; tudniillik: természeti és törvényi. A természeti az az állandó és örökké tartó akarat, amely, (a mint előbb mondtam) mindenkinek a maga jogát megadja. És e nélkül senkié sem lehet Istennek országa. Törvényinek pedig mondjuk a törvényt, mely gyakran változik, mely nélkül sem nemzetek, sem országok sokáig fenn nem állhatnak. Innen azt is, hogy valami igazságos, kétféleképpen értjük: egyszer magánál a dolog természeténél fogva, a mit természeti jognak mondunk; máskor az emberek közt létesült valamely megállapodásnál fogva, a mit tételes jognak nevezünk.*

4/1. FELADAT

Az idézett rendelkezés alapján határozza meg milyen „igazságokat” ismer Werbőczy!

⁵ Forrás: MÁRKUS DEZSŐ (szerk.): *Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár Werbőczy István Hármaskönyve*, Budapest, Franklin-Társulat – Révai Testvérek, 1897

[...]

3. § A jog tehát kétféle. Az egyik ugyanis közjog, a másik pedig magánjog. A közjog az, a mely főként az uralkodásra és országok igazgatására meg a közhaszonra czéloz és a mely szent dolgokra, papokra és tisztségekre tartozókat ölel magában. Innen, a ki a papokat vagy szent dolgokat, avagy a tisztségeket, azaz: a nép igazgatóit bántja, azt mindenki, mintegy közbüntett miatt vádolhatja. A magánjog pedig külön jog, a mely az egyes emberek hasznára néz. És ez háromféle, tudniillik természeti jog, nemzetek joga és polgári jog.

4. § A természeti jog ugyanis minden nemzettel közös azért, mivel mindenütt természeti ösztönnél fogva és nem valamely rendelkezésnél fogva áll fenn, a melyre a természet tanít meg minden állatot.

5. § Továbbá másképen természeti jogon azt értjük, a mi Mózes törvényében és az evangéliumban van megírva; a mi azt parancsolja, hogy kiki azt cselekedje mással, a mit akar, hogy mások cselekedjenek vele és a mi megtiltja, hogy valaki azt tegye másnak, a mit magának nem kíván.

6. § E szerint a természeti jogot kétféle értelemben vehetjük. Egyképen, ha az ember okos természetét tekintjük, a melyben az isteniekkel osztozik; és ekként az embert illető természeti jogot isteni jognak mondjuk. Másképen, ha az ember érzéki természetét tekintjük, melyben a többi állatokkal osztozik, ú. m. érzésben, mozgásban és ösztönben; ilyen értelemben azt mondjuk, hogy az embert illető jog természeti jog.

7. § A nemzetek joga kétféle, tudniillik: kezdettől való és későbbben keletkezett. A népek kezdettől való joga az, a mely szerint minden nép eleitől fogva élt, a melyet természetes okosság teremtett a nélkül, hogy a nemzetek azt valaha rendelték volna; például: senkit sem bántani stb. És ez semmiben sem tér el a természeti jogtól, hanemha a tekintetek különfélesége szerint. Mert egyaránt nevezzük természeti jognak és nemzetek jogának, de különböző tekintetből: természetinek tudniillik, mennyiben természetes okosságból ered; nemzetek jogának pedig, a mennyiben a nemzetek, világ kezdete óta, minden más rendelkezés nélkül éltek vele. És e jog alapján a rabszolga állapota szabad, mivel a természet törvénye szerint mindenki szabadnak született.

8. § A nemzeteknek később keletkezett joga az a jog, a melyet a nemzetek nem természetes okosságból, hanem a közönséges jó tekintetéből és közös használat végett hoztak be. És ez gyakran különbözik a természeti jogtól. Mivel természeti jog szerint minden dolog közös és mindenki szabad vala; a nemzetek joga pedig megosztotta az uradalmakat, kitalálta a vagyonekülönítést, meghonosította a háborút, fogságot, szolgaságot és más ilyen a természeti joggal ellenkező dolgokat. A nemzeteknek eme joga hozott be csaknem minden szerződést, mint például a vásárt, bérlést és hasonlókat.

9. § Polgári jog pedig az, a melyet minden nép vagy minden polgári társaság isteni és emberi okból magának alkotott, és nevezzük: polgári jognak, mintegy a polgári társaság tulajdon jogának. Ezt hármassal értelemben vehetjük. Először általában; és ez az, a melyet minden polgári társaságban általánosan megtartanak. Másodszor különösen; és ez az, a melyet minden nép vagy minden polgári társaság isteni és emberi okból tulajdonaként magának alkotott. Harmadszor, kitünőleg, tudniillik a római jog kitüntetésére, a melyet birodalmi jognak is nevezzünk. Mert a mikor nem jelöljük azt egyik vagy másik polgári társaságnak nevével, akkor kitüntetésképen csak a római jogot értjük...

4/2. FELADAT

Az idézett rendelkezés alapján vázlatos formában rendszerezze, Werbőczy milyen értelemben beszél a jogról!

Prológus 6. CZIM

A törvény meghatározásairól és ennek kellékeiről

Mivel főntebb azt mondtuk, hogy minden jog vagy törvényekből, vagy szokásokból, azaz: írt vagy nem írt jogból áll; tehát az írt jogról, vagyis az emberi törvényről röviden tudnunk kell, hogy azt különböző módon határozhatjuk meg.

1. § Az ugyanis először: a nép rendelete, mely szerint valamit az előkelők a köznéppel együttesen végeztek. De ez a meghatározás nem talál a mi célunkra, mert a rendelkezésnek és törvényalkotásnak minden hatalma, a mely hajdanában a népnél volt, ez idő szerint fejedelmünket illeti, mit alább világosabban fogok előadni.

2. § Más módon, a törvény az a végzés, mely a tisztességet parancsolja, a tisztességtelent és ellenkezőt tiltja.

3. § Vagy másképen: az igazságból levont helyes ok, mely a tisztességet parancsolja, a tisztességtelent tiltja.

4. § Továbbá: Papinianus és Demosthenes szerint. a törvény ember találmánya, Isten ajándéka, bölcsek tanítása, erőszakos kihágások fenyítője, a polgári társaság szervezője és a bűnnek eltávolítója. A mely meghatározásból érthetjük, hogy a törvényt ember találta ki.

5. § Mert miután az emberi nemnek elszaporodásával és a vétkeknek elharapódzásával az országok zsarnoksággá fajultak el, szükségképpen kellett törvényeket alkotni, a melyeknek első feltalálói, hogy kik voltak, azt az előszóban elmondva találod.

8. § Harmadik kelléke a törvénynek, az előbb kijelentett meghatározás szerint, hogy az a bölcsek tanítása legyen. Holott is tudnunk kell, hogy valamint a fejedelmeknek az ártatlant nem kell büntetniök, úgy a vétkest és gonosztevőt sem kell a büntetés és fenyítés alól feloldozniok; főként midőn valaki a köztársaság ellen vétkezik, mert az Isten előtt ép oly útalatos, a ki az istentelent igazolja, mint az, a ki az igazat kárhoztatja.

9. § Negyedik kelléke a törvénynek, hogy az az erőszakos kihágásoknak fenyítője legyen. Mert a törvények azért vannak alkotva, hogy azoknak félelme megzabolázza az emberi vakmerőséget és hogy az ártatlanság biztos legyen a gonoszok közt. Mert az emberek nem lennének a törvény megtartására indítatva, ha nem rettegnének a törvényes büntetéstől, a melyet valamely hivatalos személy ró ki reájuk.

10. § Ötödik kelléke a törvénynek, hogy az a polgári társaság szervezője legyen. Mert a polgári társaság a polgárok egységétől veszi nevét. A bírának tehát, a mi országunkban is, minden törvényt a közjóra kell alkalmazniok. Mert valamint a gyógyszerektől nem kell egyebet reméllenünk, mint a mi a test hasznára van, mivel azért van rendelve; így a törvényektől sem kell egyebet várnunk, mint azt, mi az egész köztársaság javára szolgál, mivel e célból vannak kigondolva.

11. § A hatodik kellék az, hogy a törvény a bűnnek eltávolítója legyen; mert Aquinói Szent Tamás szerint, az emberi törvényeket azért alkották, hogy az embereket a vétkektől visszatartsák és az erényekre indítsák. Mert az embereknek, természeténél fogva, van némi vágyakozása az erény után, de szükséges, hogy ez benne valamely fenyíték alkalmazásával teljességre jusson, a mi leginkább a törvény megtartásával szokott bekövetkezni. Azért hozza föl ugyancsak Szent Tamás, hogy a törvény az okosság rendelkezése a közjóra, kihirdetve attól, a ki a közönségnek gondját viseli; és szabálya vagy mértéke azoknak a cselekvényeknek, a melyeket követni vagy abban hagyni kell.

4/3. FELADAT

Írja le, hogyan határozza meg a törvény fogalmát Werbőczy! Milyen értelmezéseket talál a szövegben?

Prológus 7. CZIM

Miért vannak alkotva a törvények? és a törvénynek négyféle tisztéről

Minthogy minden törvény vagy isteni, vagy emberi; és az isteniek természet szerint valók, az emberiek pedig erkölcsökből és szokásokból erednek: azért különböznek is egymástól; mivel az egyik nemzet egy, másoknak más van tetszésére.

1. § A mit Isten enged meg: isteni törvény; a jog: emberi törvény. Mert másnak szántóföldén átmenni, Istentől van megengedve, mivel az Úré a föld és ennek teljessége; de ez nem jog, minthogy azt határozat vagy szokás tiltja.

2. § Innen kérdés: miért vannak alkotva az emberi törvények? Felelet: azért, hogy azoknak félelme az emberi vakmerőséget megzabolázza és hogy a gonoszok közt biztos legyen az ártatlanság; és hogy magukban a gonoszokban is a büntetéstől való rettegéssel a vakmerőség és a hajlandóság ártani, fékezve legyen.

3. § A törvény tiszte pedig négyféle; mert minden törvény vagy enged, vagy tilt, vagy büntet, vagy parancsol. Megenged valamit; például, hogy a vitéz, derék férfiú jutalmat kérjen. Tilt; például: az apácaszűzek egyikét sem szabad házasságra kérni. Büntet: mint például: a ki embert öl, feje essék le. Néha pedig parancsol; mint: szeresd a te Uradat, Istenedet. Innét a vers:

Quatuor ex verbis virtutes collige legis:

Permittit, punit, imperat atque vetat.

4/4. FELADAT

Írja le, hogy milyen funkciója (tiszte) van a törvénynek!

STATÚTUM

Prológus 8. CZIM

A statutumról és helyhatósági jogról

A törvény mivolta és különbsége előadva lévén, most már a statutumról kell szólnom.

1. § A statutum, a melyet közönségesen végzemenynek nevezünk, az országnak olyan valamely közös joga, a melynek törvényereje van. És "statutumnak" mondjuk, mert mintegy állandóképen "stabiliter" és erősen van elrendelve, vagy mivel mintegy a közállapotot határozza meg. Gyakran pedig a polgári jog elnevezése alá is esnek a statutumok.

2. § A hol azt kell eszünkbe vennünk, hogy a polgári jog kétféle. Vagy közönséges; és ez az a jog, a mely a római jogkönyvekben van foglalva, és ezt csakis a császár vagy más legfőbb fejedelem alkothatja. Vagy pedig saját különös jog, melyet helyhatósági vagy "statutarius" jognak is mondunk. És ilyet minden vidék vagy tartomány, sőt néha város is hozhat magának.

3. § A helyhatósági jog pedig valamely helynek tételes joga. Ennek nevezzük azért, mert csakis abban a helyhatóságban (azaz városban) és helyben áll fenn. Ugyanezt (a mint előbb említettük) statutarius jognak is nevezzük.

4/5. FELADAT

Határozza meg, milyen értelemben használja Werböczy a *statútum* kifejezést!

Mi a szokás és mik szükségesegek annak megerősítésére?

Most már a szokásról (consuetudo) kell értekezniünk. Holott is tudni való, hogy a szokás erkölcsökből származott az a jog, a mely, törvény hiányában, törvény gyanánt szolgál. És egyre megy, hogy irásba van-e foglalva, avagy a meggyőződésben él; mivel a törvényt is az okosság javalja. Továbbá, ha a törvény az okosságon alapszik: akkor törvény mindaz, a mi az okosság szerint megáll; csak hogy a vallással megegyezzen, a renchez illő legyen és az üdvösségre szolgáljon. Szokásnak mondjuk pedig a közönséges megszokottságtól, és emberi gyakorlatnak azért, mert közönséges gyakorlatban van.

1. § *De a szokást (a mi célunkhoz képest) világosabban ekkép határozhatjuk meg: a szokás az a jog, melyet erkölcsseivel hoz be az, a ki közhatalmával törvényt alkothat. Ezért esik a szokás is a jog elnevezése alá. És ha a fejedelem meghagyja, hogy a jogszabályok szerint kell itélni, akkor a bíró meghozhatja ítéletét a szokás és az illető hely statutumai szerint is. A mint megfordítva, a szokás elnevezése alá esik a közönséges jog is. Miért is, ha ki keresetében szokást említ, az alatt, úgy látszik, a közönséges jogot is értette.*

2. § *Helyi szokást akármely nép hozhat be. De hogy a szokás erőre kapjon és erőben maradjon, arra egy és más szükséges.*

3. § *Először: hogy okszerű legyen. Okszerű pedig akkor, ha a jog célja felé tör és halad. Az egyházi és isteni jognak célja a lélek boldogsága. A polgári jognak célja pedig a közjó. Ugyanazért a szokás, ha a lélek boldogságára törekszik, az egyházi és isteni jog szerint okszerű; ha pedig az örökkévaló céllal ellenkezik, okszerűtlen. A polgári jog szerint pedig, okszerű a szokás, ha a közjóra törekszik. És mivel erre nézve nincsenek különös szabályok, mondd, hogy a természeti joggal, a nemzetek jogával, vagy a tételes joggal nem ellenkező szokást, okszerűnek tekintjük.*

4. § *De minthogy a jognak alapja az okosság: úgy látszik, hogy a joggal ellenkezésben, semmi szokás sem lehet okszerű. A különböző okok tekintetéből azt kell állítanunk, hogy valamely szokás okszerű lehet még okszerű törvény ellenére is. A honét különböző célokat tekintve, két egymással ellentétes dolog is lehet egyszerre igaz; mint például: a házasságra lépés, vagy házasságra nem lépés.*

5. § *Másodszor szükséges, hogy időszült legyen, azaz: kellő időn át tartson és az elévülésre megkivánt időnek folyása alatt megerősödjék. De ez csak az egyházi jogra nézve áll, és még e szerint is csak akkor szükséges ez, ha a tételes joggal ellenkezik. A polgári jog szerint pedig, a szokás alakulására elég egy évtized, vagyis tíz évnek a lefolyása, még abban az esetben is, ha az a polgári joggal ellenkezik. Ha pedig a szokás az egyházjoggal ellenkeznék, akkor annak negyven évig kell tartania. Ha azonban a szokás a törvény hiányában keletkeznék, akkor az egyházjog szerint is egy évtized elégnék látszik. Ennek a tíz évi időnek folyása pedig a népnek első cselekvésétől kezdődik.*

6. § *A mit pedig a polgári jogra nézve mondék, hogy tíz esztendő minden különbség nélkül elégséges, ezt úgy értsd, hogy ha a szokás nem olyan dolgokra nézve keletkezik, a melyek a legfőbb hatalom jeléül, a fejedelemnek vannak fentartva. Mert akkor szokás csak oly hosszú idő lefolyása után keletkezhethék, melynek kezdete az emberi emlékezetet túlhaladja.*

7. § *Harmadszor: a tudósok közös vélekedése szerint szükséges a cselekvés ismétlődése. Mondd mégis, hogy az ismételt cselekvés magában a szokás keletkezésére nem szükséges, hanem mivel a gyakorlatból ismerhető fel a nép megegyezése, a melyet többnyire egyetlen egy cselekvésből ki nem vehetünk. A cselekvések ismétlődése tehát úgy jelentkezik mint ok, a szokás pedig, mint okozat. Szükséges pedig annyi és olyan nyilvánvaló cselekvés, hogy az a népnek minden valószínűség szerint tudására jutott legyen, mindazonáltal a szokást nem a cselekvés, hanem a népnek hallgatólagos megegyezése hozza létre. Innét, a hol csak a hozzávetésekből kivehetjük a nép hallgatólagos beleegyezését, ott nem törődünk többé a cselekvések ismétlődésével. Sőt néha egyetlen egy cselekvésből is eredhet szokás, ha ennek folytonosan ható oka, és a szokás keletkezésére megkivánt időtartamra megvan, mint például ha valakinek az országúton hídja van, vagy más efféle.*

4/6. FELADAT

A Hármaskönyv rendelkezései alapján határozza meg a szokásjog fogalmát és nevezze meg azokat a feltételeket, amelyek révén a szokásnak törvényi ereje lesz!

Prolókus 11. CZIM

Miben különbözik a törvény a szokástól: és a szokásnak hármias erejéről

A törvény pedig háromféleképpen különbözik a szokástól. Először: mint a hallgatólagos a nyíltan kifejezettől.

1. § Másodsor: mint a feljegyzett és fel nem jegyzett, habár ez nem lényeges különbség. Mert a fejedelem törvénye, ha leírva nem volna is, azért törvény maradna. És ha a szokás írásban foglaltatnék, azért mégis csak szokás volna; mint például: a hűbéri szokások, a melyeket írásban foglaltak.

2. § Harmadsor: mint a pillanatnyi és az egymásra következő; minthogy a szokás nem rögtön keletkezik. Mert a hallgatólagos dolgok lassúbb lépéssel haladnak, mint a nyíltan kifejezetek. És mert az a mi hozzávetésből ered, nem annyira bizonyos, mint a határozottan kifejezett. Épen azért a szokást a nép tulajdonképen be sem hozhatja rögtönösen, hanem csak idő folytán.

3. § A szokásnak pedig hármias ereje van. Tudniillik magyarázó, mert a törvények legjobb magyarázója; a miért is, ha a törvény kétséges, a helyi szokáshoz kell fordulnunk, és ha ez felvilágosít, nem kell eltérnünk attól az értelemről, a melyet a szokás adott.

4. § Másodsor van törvény-rontó ereje, mert lerontja a törvényt, ha ezzel ellenkezik.

5. § Harmadsor van törvény-pótló ereje, mivel a törvényt pótolja, a hol ez hiányzik.

4/7. FELADAT

Fogalmazza meg saját szavaival, Werbőczy hogyan különbözteti meg a törvényt és a szokást (szokásjogot)! Mi a szokásjog hármias ereje?

Prolókus 12. CZIM

Az egymással ellenkező törvényről, statutumról és szokásról mit kell tartanunk?

De kérdés támad: hogya a törvény vagy rendelet és a szokás egymással ellentétbe jön, melyiket kell követnünk? Mondd: ha a törvény megelőzi az ellenkező szokást, akkor a szokás, ha általános, a törvényt általában és egészen megdönti. Ha pedig a szokás csak helyi, akkor a törvényt nem általában, hanem csak azon a helyen dönti meg, hol a szokás fennáll. Ha pedig a szokás előzi meg az ellenkező törvényt, akkor a szokás nem erősebb a törvénynél, sőt inkább a későbbi törvény erejét veszi annak.

1. § Az egyházjogtudósok azonban ellenkezőt tartanak, állítván, hogy a pápa törvénye valamely helynek ellenkező szokását, ha ezt nem említi, erejétől meg nem foszthatja, mivel ne teszszük fel a pápáról, hogy az ellenkező szokásokat ismeri. A miből, megfordított okoskodással, következtetjük, hogy ha valamely város vagy közönség saját szokásával ellenkező statutumot hoz, akkor ez eltörli a szokást, még ha erről említést nem teszen is; mert a városról vagy népről fölteszszük, hogy a maga szokását ismeri.

2. § Tehát két szabályt állítok föl. Az első: a később alkotott ellenkező törvény, ha általános, a megelőző szokást erejétől megfoszthatja. Második: a törvényvel ellenkező későbbi szokás erejét veszi az előző törvénynek. Ezt pedig úgy értsd (a mint fentebb mondám), ha a szokás általános és az a nép hozta be, a melynek hatalmában áll törvényt és általános szokást egyaránt alkotni. Mert ha az valamely helynek különös szokása, akkor csak azon a helyen erősebb a törvénynél.

3. § Ha pedig olyan eset kerülne elő, a melyet sem irt törvény, sem szokás el nem döntött, és mindamellett részben az irt törvényhez, részben pedig szokáshoz hasonlít, hogy ilyenkor mit kell követnünk és melyik hasonlót kell a másik fölibe helyeznünk? a fölől sokan kétségben vannak. Minden esetnek egybefoglalásával mondd tehát: a mikor olyan esetre akadunk, a mely csak a szokáshoz hasonlít, akkor azt, és a mikor olyanra, a mely csak a törvényhez hasonlít, akkor meg ezt kell figyelembe vennünk. Ha pedig úgy találjuk, hogy az eset mind a törvényhez, mind a szokáshoz hasonló, akkor elsőbben azt kell néznünk, hogy melyikhez hasonlít inkább; másodsor pedig, hogy melyik okszerűbb és igazságosabb. Ha minden tekintetben egyenlőség van, akkor a tárgy hovatartozásához képest vagy a szokáshoz, vagy az irt joghoz hasonlót kell tekintetbe vennünk.

4/8. FELADAT

Az idézett szöveg alapján írja le, mi a teendő, ha a szokásjog és a törvény szembe kerül egymással!

II. RÉSZ

A Tripartitum második része elsősorban a nemesi perjogról szól, de hosszasan foglalkozik a rész elején a törvényekkel, végzeményekkel, azaz a jogforrásokkal.

A 2. címben mindjárt a törvények „időbeli hatályát” magyarázza, azaz azok mely négyféle módon vehetők figyelembe:

- némely törvények, rendelmények egyszerűen eltöröltettek, visszavonattak (azaz hatályon kívül helyezték őket)
- némelyek részben eltöröltettek, részben megerősítettek (részleges hatályban tartás)
- egyesek hallgatólagosan mellőzöttek
- s vannak új törvények.

Az 5. címben a tulajdonképpeni személyi hatály kerül szóba, azaz „*Kiket köteleznek az országos rendelmények és törvények?*”

Ezek kötik magát az uralkodót, aki kiadta, az ő alattvalóit, az országban tartózkodó külföldieket.

A 6. címben Werbőczy az ítékezés során alkalmazandó jog forrásait taglalja:

- országos rendelmények és végzések
- uralkodó által adott kiváltságok,
- az ország nagybírának ítéletei.

KIVÁLTSÁG

II. rész. 7. CZIM

A kiváltság meghatározása és hányféle a kiváltság?

Továbbá, mivel szokásainknak bizonyos része (a mint előadám) a fejedelmek kiváltságleveleiből van véve, azért elhatároztam egyet-mást a kiváltságokról is elmondani.

1. § Mire nézve tudnunk kell, hogy a mit kiváltságnak mondunk, az mintegy a többitől kivált és különszerű törvény, a mely csak egy, vagy kevés embert illet.

2. § Másképen pedig, kiváltságnak mondunk valamely előjogot és különös megtiszteltetést. És ez a fejedelem jótéteménye, melyben gyakran a közönséges jog ellenében részesít valakit.

3. § A kiváltság pedig kétféle, tudniillik általános és különös. Az általános az, a melyet valamely közönségnek vagy testületnek, például városnak vagy káptalannak avagy konventnek adnak. És ez örökös.

4. § A különös pedig az, a melyet csupán személynek adnak. És ez a személlyel elenyészik; hacsak netán arról nem történt gondoskodása, hogy a kiváltság ereje a kiváltságoltnak örököseire és utódaira is átszálljon. Mert ebben az esetben az ő örököseinek és utódainak is javára szolgál.

4/9. FELADAT

Írja le, Werbőczy hogyan határozza meg a kiváltságot! Milyen fajtái vannak?

II. rész 8. CZIM

Vajon a kiváltság eltörli-e a végzeményt és viszonyt?

De kérdés lehet (a mint kérdésbe jöttét magam is gyakran hallottam), hogy vajon a kiváltság eltörli-e a végzeményt, vagyis a közönséges jogot és viszont a végzemény megszünteti-e a kiváltságot?

1. § Noha sokan sokfélét beszélnek s más meg más véleményben vannak és mindkét részről lehet némely bizonyítékot fölhozni; mi mégis általában azt tartjuk, hogy a közönséges jog vagy végzemény minden kiváltságot és mindenkiét eltörli és megerősíti, azokban az esetekben, a melyekben a közönséges rendelet azokról kifejezetten említést teszen.

2. § Példa erre mostani király urunk végzeménye, mellyel Visegrád város szabadságát eltörli: a szabad városokon a kilenczed megvétele és több más efféle.

3. § Habár eme szabadságokról, a kilenczed alól való kivételről s ennek nem fizetéséről javukra régóta kiadott kiváltáslevelek van, mégis e tekintetben nem a kiváltságot, hanem a végzeményt és közönséges rendeletet kell megtartanunk.

4. § De az a kiváltság, a melyet ellenkező törvény vagy közönséges végzemény kifejezetten el nem törölt, erőtlenné nem lesz, miként ezt főntebb a végzemények tárgyalásánál és értelmezésénél bővebben megtalálod.

4/10. FELADAT

Írja le, hogyan viszonyul egymáshoz a törvény és a kiváltság?

II. rész 9. CZIM

Hogy a kiváltság kétféle tekintet alá eshetik; és kétféleképen kelhet. És először törvényesen.

A kiváltság pedig kétféle tekintet alá esik, tudniillik: a mennyiben az a fejedelem kizárólagos hatalmából helyesen és törvényesen származik és a mennyiben nem, hanem másoknak kárát czélozza vagy másképen a közönséges rendelettel ellenkezni látszik.

1. § A mennyiben tehát a kiváltság a fejedelem kizárólagos hatalmából ered, mint például a birtokjogok adományozása, a vám és harminczad fizetése alól való mentesítés a szabad vásár és közönséges sokadalom, a rév és vám adományozása a mi egyedül a fejedelmet illeti, azt mindig meg kell tartanunk, hacsak másoknak nyilván sérelmére nincsen.

2. § Épen azért az ilyen kiváltáslevelek végére ezt a záradékot: "salvo jure alieno" mindig be szokták tenni és iktatni.

2. § Mert ha valamely paraszt embert, avagy várost, maga a fejedelem a vámfizetés alól jelenben fölmentene is, szabadsággal megajándékozna, holott megelőzőleg hívei közül valakinek az igazságos vámszedést már eladományozta, akkor az utóbbi, tudniillik: a felmentő kiváltság, mivel a vámszedésről kiadott előbbi kiváltságot nyilván sérti, az elsőt meg nem erőltetheti és az ilyen vámszedést el nem törölheti.

4. § De a kiváltságot adó fejedelem fekvő jószágaira és vámjaira nézve az ilyen fölmentés megáll és helyén marad.

4/11. FELADAT

A szöveg alapján határozza meg, milyen feltételeknek kell érvényesülni ahhoz, hogy érvényes kiváltságról beszélhessünk!

II. rész 10. CZIM

Hogy a kiváltság másoknak kétféle módon válhatik sérelmére.

Továbbá a vásárok, sokadalmak és révek adományozásáról is ugyanezt kell tartanunk, hogy az ezekről kiadott kiváltságok mindig megállanak, ha mások jogainak sérelme nélkül voltak adományozva. A melyek kétféle módon sérthetik a mások jogait.

1. § Először: mint előbb mondtam az időre nézve. Mivel a másoknak kiváltsága előbb kelt, a melyet az utóbbi el nem törölhet, még megszüntető záradékkal sem.

2. § Másodszor: a helyre nézve, mivel folyóvízi vámokat vagyis révjogokat jogosan csak úgy lehet adni, hogyha az a hely, a melyre nézve adják másoknak helyeitől, a melyekre nézve tudniillik már előbb voltak megadva, legalább egy mértföldnyi távolságra van.

3. § Jóllehet közelebbre is adhatók, ha az adományozás az előbbieknél romlását, vagy azoknak tetemes kárát nem hozza magával.

4. § Heti és országos vásárokat is adományoznak és adományozhatnak ilyen távolságra és még közelebb eső helyekre is; csak hogy az újonnan engedélyezetteket az előbbi országos és heti vásárokkal egy időben és ugyanazon a napon ne tartsák, s egyébként is, az újak a régieket nyilván meg ne rontsák.

4/11. FELADAT

Írja le, milyen esetekben sértheti egy kiváltság mások jogait!

II. rész 11. CZIM

Második módon, ha a kiváltság törvény ellenére kél

Más módon tekinthetjük a kiváltságot, a mennyiben az nem a fejedelem kizárólagos hatalmából származik: azaz a fejedelemnek nincsen igaz és törvényes joga ilyen kiváltságadásra, minthogy mások sérelmét célozza, vagy mivel a közönséges jogot és az általános rendeletet sérti.

1. § És az ilyen kiváltságnak ereje nincsen. Így például közönséges végzeménybe foglalták azt, hogy a törvényszékek előtt a nyolczados törvényszakokon kívül készült levélátiratoknak hitele nincsen és ha mégis a fejedelem valakinek kiváltságát e rontó záradékkal: „non obstante lege, vel decreto regni nostri, hujusmodi transumpto volumus fidem adhiberi etc” egyszerűen átíratná; avagy iktató levelet adni ki, azzal a kegyelemmel, hogy tudniillik valamely adományt, ellent nem állván az, hogy egy év leforgott, foganatosítani kell, ezt, minthogy nyilván az ország jogaiban és szokásaiba ütközik, meg nem tartjuk s megtartandónak sem tekintjük.

2. § Ugyanezt kell tartanunk azokról a kiváltságokról is, a melyeket arra nézve adtak vagy adnának ki a jövőben, hogy bárkinek folyamodására a vármegyék törvényszékein, a megyei ispánok előtt felelni ne tartozzanak és hogy az ország más rendes bírái elibe, egyedül a királyi felséget vagy ennek személyes jelenlétét kivéve, perbe vonhatók ne legyenek.

3. § Ezen kívül, ha valamely úrnak vagy nemesnek esküt ítélnének és olyan kiváltságot mutatnának föl, hogy nem az alperes személyesen, hanem annak tisztje tartozzék azt letenni s több efféle; az ilyen kiváltságot, minthogy az az egész ország közönséges és régóta törvényerőre emelkedett szokásait sérti, sehol meg nem tartják.

4. § Mert minden úr és nemes, tudniillik úgy az egyháziak, mint a világiak és a mindkét nemen levő többi birtokosok is, a kiknek ebben a Magyarországon fekvő jószágaik és birtokjogaik vannak, az ő birtokjogaik megtartására és mindennemű innen felmerülő peres ügyek folytatására nézve, egyenlő törvénnyel és egy és ugyanazon szokással tartoznak élni, a mint ez az első részben is meg van írva.

4/12. FELADAT

Az eddigi rendelkezések alapján (9-11. címek) összesítse, hogy mikor beszélünk törvénytelen kiváltságról!

II. rész 12. CZIM

A kiváltság hányféle módon veszi erejét

Meg kell jegyeznünk továbbá, hogy a kiváltság többféle módon veszi erejét.

- 1. § Először ugyanis a kiváltság megsemmisül és erőtlenné lesz, ha valaki a neki adott kiváltság ellenére tesz, vagy azzal visszaél; mivel méltán veszi kiváltságát az, ki a neki engedett hatalommal visszaél. Miképpen az, a kinek a fejedelemtől, a saját területén elfogott gonosztevőknek megbüntetésére kiváltsága van, de a kezére került tolvajt vagy rablót fel nem akasztja vagy karóba nem húzza, hanem kialakult pénzüsszeget csikarván ki tőle elbocsátja: az ilyen kiváltságával visszaél, minthogy a fejedelem nem arra adott hatalmat, hogy a gonosztevőket eleressze, hanem arra, hogy azokat érdemük szerint halállal sújtsa és büntesse.*
- 2. § Másodszor elveszti kiváltságát az, a ki törvényes időben nem él a neki adott és engedett kiváltsággal. Például: ha a királyi felség valakinek várat, vagy akármely más birtokjogot adományoz és az adományos egy év forgása alatt, a királyi vagy nádor és valamely hiteles hely emberei útján, adomány-levelét végre nem hajtja: akkor az év leforgása után az ilyen adománylevel minden erejét veszti a melyet (a mint előbb mondtam) még a kegyelemmel nyert iktatólevellel sem lehet megújítani, hanem az adománylevelet újólág kell készíteni és kiadni; hacsak időközben, azt a birtokjogot, más valaki a maga számára föl nem kérte.*
- 3. § A hetivásárok, sokadalmak és a révek dolgával is ugyanígy kell elbánunk. Hogyha a fejedelem valakinek vásárt, sokadalmat vagy réveket enged, az ilyen evvel az adománnyal és kiváltsággal egy év leforgása alatt éljen és kezdje azt használni, mert különben az év letelése után ereje megszűnik.*
- 4. § Itt azonban meg kell jegyeznünk, hogy ha a mondott egy esztendő leforgása alatt, az iktatásnak foganatosítása megtörtént, és akár az afelől kelt tudósító levélben, akár a foganatosítás folyamán, a királyi embernek és biznyságnak vagy akár káptalannak avagy konventnek vétke vagy hanyagsága miatt valamely hiba fordult elő, akkor, ez esetben az adomány foganatos marad és az efféle foganatosítást az esethez képest meglehet és meg kell igazítani.*
- 5. § Azonban, ha azt a végrehajtást általában elmulasztották vagy máskép maga az adományos követett el abban valamely hibát, ezt helyrehozni egyáltalán nem lehet, hanem a várat vagy azt a birtokjogot újból kell (a mint érintém) fölkerüni.*
- 6. § Harmadszor, elveszti kiváltságát az, a ki felségsértés vagy hűtlenség vétkébe esett; és ekkor nemcsak kiváltságát, hanem fejét és minden javait is veszti.*
- 7. § Negyedszer, ha a kiváltság másnak tetemes kárára van, miként föntebb ez esetet már megmagyarázva találod, mert különben sem valószínű az, hogy az adományozó fejedelem másnak akár jelen, akár jövődöbeli jogát tetemesen sérteni akarná.*
- 8. § Ötödször: ha a fejedelem vagy az országnak más rendes bírúja a kiváltságnak erőtlen voltát biztos tudással látván, és felismervén, sokban annak ellenére ítelt. De máskép áll a dolog, ha a kiváltság ellenében az ítélet valamikor tévedésből kelt volna; mert ez esetben megtartván a törvény szerint megtartandókat, perújítással lehet azt a hibát és a kiváltság tartalmát helyre hozni.*
- 9. § Hatodszor, arról a kiváltságról való nyílt vagy hallgatólágos lemondással. Nyíltan úgy, hogy valaki kiváltságáról nyilvánosan lemondott vagy lemond. Hallgatólágosan pedig úgy, hogy eme kiváltság ellenére, az ő tudtával és ellent*

mondása nélkül nyilvánosan tesznek valamit, és ő teljességgel hallgat, a mely hallgatás, mivel sérelmével jár, ellenében lemondás színét ölti magára.

10. § Hetedszer, az előbbi eltörölt utóbbi által; ha tudniillik, mind a kettő egy és ugyanazon személy vagy község részére készült és volt kiadva; ekkor az elsőt félre tesszük és a másodikat tartjuk meg.

11. § Nyolczadszor és utoljára megszűnik a kiváltság, ha a fejedelem, a ki adta, azt kifejezetten visszavonja; mindazáltal helyes és a visszahúzásban világosan fölfejtett okokból. Mert ha e visszahúzást alapos okok nem támogatnák és a visszahívó levél azt tanúsítaná, hogy ez egyszerűen történt: a visszahúzásnak helye nem lesz. Mert különben igen sok baj következnék belőle és kiváltsága felől mindenkinek minden nap kétségben kellene lennie. Legyen elég ennyi, a mit a kiváltságokról elmondék.

4/13. FELADAT

Gyűjtse ki a szövegből, melyek a kiváltság megszűnési esetei!

Végül a 13. cím a kiváltság **pecsétjéről**, amely kétféle lehet: hiteles és nem hiteles. Hiteles pecsétje van az uralkodónak, a nagybíráknak, a káptalanoknak és konventeknek. Az ilyen pecsét megerősíti az oklevélbe foglalt tények valóságát. Egyes kulcsos és mezővárosok is rendelkeznek hiteles pecséttel, mely az előttük és közöttük folyó tényekben és ügyekben hitelesek.

A magánszemélyek pecsétjei nem hitelesek, azonban az érsekek és püspökök, az örökös főispánok, a bán pecsétjükkel ügyvédet vallhatnak, a többiek az ország nagybírái, a káptalanok és konventek előtt tehetik ezt meg.

A II. rész további rendelkezései a peres eljárásokra vonatkoznak.

5. Fejezet

AZ 1848-AS ÁPRILISI TÖRVÉNYEK POLGÁRI ÁLLAMSZERVEZETET MEGTEREMTŐ CIKKELYEI

1. AZ ÁPRILISI TÖRVÉNYEK [Tk. I. 244-247.o.]

Az utolsó rendi országgyűlés április 11-én szentesített törvényei lehetővé tették Magyarországon a polgári átalakulást, és biztosították az állami önrendelkezést. A három hét alatt, „rohamunkában” elkészült törvénycsomag nem a teljességre törekedett, hanem megfogalmazói szerint is egy alapot kívánt adni a jövő fejlődésének. Az áprilisi törvényeket az alábbi szempontok szerint csoportosíthatjuk:

- Rendi államszervezet helyett a polgári államszervezetet építik ki:
 - független felelős magyar minisztériumról 1848:III. tc.
 - országgyűlés évenkénti tartásáról 1848:IV. tc.
 - népképviseltről 1848:V. tc.
 - Partium visszacsatolásáról 1848:VI. tc.
 - Magyarország és Erdély Uniójáról 1848:VII. tc.
 - Megyei hatóság ideiglenes gyakorlatáról 1848:XVI. tc.
 - Megyei és községi választásokról 1848:XVII, 1848:XXIV. tc.
 - Szabad királyi városokról 1848:XXIII. tc.
 - Nemzeti őrseregről 1848:XXII. tc.
- Rendi állam jogintézményeit bontják le, és megteremtik a polgári átalakulás alapjait:
 - közteherviselés 1848:VIII. tc.
 - úrbéri szolgáltatások megszüntetése 1848:IX. tc.
 - legelő elkülönítésről és faizásról 1848:X. tc.
 - úriszék eltörléséről 1848:XI. tc.
 - papi tized megszüntetéséről 1848:XIII. tc.
 - ősiség eltörléséről 1848:XIV. tc.
- Szabadságjogokat biztosító törvények:
 - Vallásszabadságról 1848:XX. tc.
 - Sajtószabadságról 1848:XVIII. tc.
 - Tanszabadságról 1848:XIX. tc.

2. A POLGÁRI ÁLLAMSZERVEZETET MEGTEREMTŐ LEGFONTOSABB TÖRVÉNYEK RENDELKEZÉSEI⁶

1848. évi III. törvény-czikk

független magyar felelős ministerium alakításáról.

1. § *Ő Felségének a királynak személye szent és sérthetetlen.*

2. § *Ő Felségének az országközi távollétében a nádor s királyi helytartó az országban s ahhoz kapcsolt részekben, a korona egységének, s a birodalom kapcsolatának épségben tartása mellett a végrehajtó hatalmat a törvény s alkotmány ösvényén teljes hatalommal gyakorolja, s ez esetben a mostani nádor cs. kir. főherczeg Istvánnak személye hasonlóképen sérthetetlen.*

3. § *Ő Felsége, s az Ő távollétében a nádor s királyi helytartó a végrehajtó hatalmat a törvények értelmében független magyar ministerium által gyakorolják, s bármelly rendeletheik, parancsolataik, határozataik, kinevezéseik csak úgy érvényesek, ha a Buda-Pesten székelő ministerek egyike által is aláíratnak.*

4. § *A ministeriumnak mindegyik tagja mindennemű hivatalos eljárásaért felelős.*

5. § *A ministerium székhelye Buda-Pest.*

6. § *Mindazon tárgyakban, melyek eddig a m. k. udvari kancelláriának, a k. helytartó tanácsnak, s a k. kincstárnak, ide értvén a bányászatot is, köréhez tartoztak, vagy azokhoz tartozniok kellett volna, s általában minden polgári, egyházi, kincstári, katonai, és általában minden honvédelmi tárgyakban Ő Felsége a végrehajtó hatalmat ezentul kizárólag csak a magyar ministerium által fogja gyakorolni.*

8. § *Az érsekek, püspökök, prépostok, s apátoknak és az ország zászlósainak kinevezése, a kegyelmezés jogának gyakorlata, és a nemességnek, címeknek, s rendeknek osztása, mindig az illető felelős magyar minister ellenjegyzése mellett, egyenesen Ő Felségét illeti.*

8. § *A magyar hadseregnek az ország határain kívüli alkalmazását, nemkülönb a katonai hivatalokrai kinevezéseket szinte úgy Ő Felsége fogja, a 13. § szerint folyvást királyi személye körül leendő felelős magyar minister ellenjegyzése mellett elhatározni.*

⁶ Forrás: MÁRKUS DEZSŐ (szerk.): *Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár 1836-1868. évi törvényczikkek*, Budapest, Franklin-Társulat, 1896

9. § Azon tárgyak, melyek a 6-ik §-ban említett kormánytestületek által végelhatározás végett Ő Felségéhez szoktak felterjesztetni, kivéve a 7-ik és 8-dik szakaszokban kijelölteket, Ő Felségének az országbóli távollétében a ministerium által a nádor s királyi helytartó elhatározása alá terjesztendők.

5/1. FELADAT

Jellemezze a király jogállását!

10. § A ministerium áll: egy elnökből, s ha az maga tárczát nem vállal, kivüle még nyolcz ministerből.

11. § A ministerelnököt Ő Felségének az országbóli távollétében a nádor s királyi helytartó, Ő Felségének jóváhagyásával nevezi.

12. § Ministertársait legfelsőbb megerősítés végett az elnök teszi javaslatba.

13. § A ministerek egyike folyvást Ő Felségének személye körül lesz, s mindazon viszonyokba, mellyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befolyván, azokban az országot felelőség mellett képviseli.

14. § A ministeriumnak, azon tagján kívül, melly a Felség személye körül a 13. §-ban említett ügyekre ügyelend, következő osztályai lesznek:

a) Belügyek.

b) Országos pénzügy.

c) Közmunka és közlekedési eszközök, és hajózás.

d) Földművelés, ipar és kereskedés.

e) Vallás és közoktatás.

f) Igazságszolgáltatás és kegyelem; és

g) Honvédelem osztályai.

15. § Mindegyik osztálynak, valamint az ahoz tartozó, s az illető osztályfőnökök vezérlete alatt állandó hivatalos személyzetnek élén külön minister áll.

16. § A kebelébeni ügykezelés módját a ministerium maga határozandja meg.

17. § Az összes ministerium tanácsülésében, midőn Ő Felsége, vagy a nádor királyi helytartó abban jelen nincs, a ministerelnök elnököl, ki e tanácsot, midőn szükségesnek látja, mindenkor összehivhatja.

18. § Mindegyik minister azon rendeletért, mellyet aláír, felelőséggel tartozik.

19. § Az ország közügyei felett Ő Felsége, vagy a nádor s királyi helytartó, vagy a ministerelnök elnöklete alatt tartandó értekezés végett, Buda-Pesten álladalmi tanács állítatik fel, melly a legközelebbi országgyűlésen fog állandóan elrendeztetni.

5/2. FELADAT

Jellemezze a miniszteriumot! Mi volt a miniszteri ellenjegyzés célja?

26. § Az ország minden törvényhatóságainak eddigi törvényes hatósága ezentúl is teljes épségében fentartandó.

27. § A törvényes bíróságok és ítélőszékek törvényes önállóságukban, s a törvény további rendeleteig eddigi szervezetükben fentartandók.

5/3. FELADAT

Menyiben érintették az áprilisi törvények a bírósági szervezetrendszert?

28. § A ministerek az országgyűlés mindegyik táblájánál ülésel bírnak, s nyilatkozni kívánván, meghallgatandók.

29. § A ministerek az országgyűlés mindegyik táblájánál annak kívánatára megjelenni, s a megkívántató felvilágosításokat előadni tartoznak.

30. § A ministerek hivatalos irataikat az országgyűlés mindegyik táblájának kívánatára, magának a táblának, vagy a tábla által kinevezett küldöttségnek megvizsgálása alá bocsátani kötelezettek.

31. § A ministerek szavazattal az országgyűlésen csak azon esetben bírnak, ha a felső táblának törvény szerint tagjai, vagy követül az alsó táblához megválasztatnak.

32. § A ministerek feleletre vonathatnak:

a) Minden oly tettért, vagy rendeletért, melly az ország függetlenségét, az alkotmány biztosságait, a fenálló törvények rendeletét, az egyéni szabadságot, vagy a tulajdon szentségét sérti, s általuk hivatalos minőségükben követetik el, vagy illetőleg adatik ki.

b) A kezeikre bízott pénz, s egyéb értékek elsikkasztásáért, vagy törvényellenes alkalmazásáért.

c) A törvények végrehajtásában, vagy a közcsend és bátorság fentartásában elkövetett mulasztásokért, a mennyiben ezek a törvény által rendelkezésükre bízott végrehajtási eszközökkel elháríthatók valának.

33. § A ministereknek vád alá helyeztetését az alsó tábla szavazatainak általános többségével rendeli el.

34. § A bíraskodást a felső tábla által, saját tagjai közül titkos szavazással választandó bíróság, nyilvános eljárás mellett gyakorlandja, és a büntetést a vétséghez aránylag határozandja meg.

Választatik pedig összesen 36 tag, kik közül azonban tizenkettőt az alsó tábla által a vádpör elévitelére kiküldött biztosok, tizenkettőt pedig a vád alá vont ministerek vehetnek vissza. Az eként alakított, és tizenkét személyből álló bíróság fog fölöttök ítéletet mondani.

35. § Az elmarasztalt miniszterre nézve a királyi kegyelmezési jog csak általános közbocsánat esetében gyakorolható.

36. § Hivatalos minőségükön kívül elkövetett egyéb vétségekre nézve a ministerek a köztörvény alatt állanak.

5/4. FELADAT

Mutassa be a miniszterek felelősségre vonásának eseteit! Jellemezze a miniszteri felelősséget!

1848. évi IV. törvény-cikk
az országgyűlés évenkénti üléseiről

1. § Az országgyűlés jövendőben évenként, és pedig Pesten tartandván üléseit, az évenkénti ülésre az ország Rendeit Ő Felsége minden évben, s a mennyire a körülmények engedik, a téli hónapokra hivandja össze.
2. § A hozandó törvények jövendőre Ő Felsége által az évi ülés folyama alatt is szentesíttethetnek.
3. § A képviselők három évig tartandó egy országgyűlésre, s ezen országgyűlésnek mindhárom évi üléseire választatnak.
4. § 1848-tól kezdve minden harmadik év eltelte után, a következő országgyűlés első évi ülésének megnyitását megelőző hat hét lefolyása alatt, országszerte új képviselőválasztás történik, midőn azok is, kik időközben választattak meg, csak új megválasztás által tarthatják meg képviselőhelyeiket, és pedig szinte egy országgyűlés három évi üléseire.
5. § Ő Felségének joga van az összejött évi ülést prorogálni, s berekeszteni, sőt az országgyűlést a három év eltelése előtt is felosztatni, és ekkor új képviselőválasztást rendelni; de ez utolsó esetben az újabb országgyűlés összehívásáról aképen rendelkezendik: hogy ez az elébbinek felosztatásától számítandó három hónap alatt összeüljön.
6. § Az évi ülés az utolsó évről számadásnak, és következő évi költségvetésnek a ministerium által leendő előterjesztése, s az irántoki határozatnak meghozatala előtt be nem rekesztethetnek, sem az országgyűlés fel nem oszlathatik.

5/5. FELADAT

Jellemezze az országgyűlés ülészeit!

5/6. FELADAT

Mutassa be a király országgyűléssel kapcsolatos jogait!

7. § Elnököt és egy másodelnököt a főrendi táblához, a tábla tagjaiból, Ő felsége nevez ki, de jegyzőit, szinte saját tagjai közül, titkos szavazás útján a tábla maga választja.

8. § A királyi tábla a képviselő táblájának kiegészítő része lenni ezennel megszűnván, a képviselő tábla egy elnököt, két alelnököt, és jegyzőket, tagjainak sorából, titkos szavazás útján maga választ.

Mind a két táblának elnökei az országgyűlés egész folyamára, a többi táblahivatalnokok pedig évenként, az első ülésben választathatnak, és illetőleg neveztetnek ki, melly ülésben az elnökséget a tábla legkorosb tagja viendi.

9. § Ugy a főrendi, mint az alsó táblai elnök az országos pénztárból díjt híz, melly a legközelebbi országgyűlés első évi ülésében fog meghatározatni.

10. § Ülései mind a két táblának ezután is nyilvánosak. A tanácskozásaiban szükséges csend és rend, s a hallgatók teljes hallgatóságában tartása iránt mindenik tábla szabályokat alkot, s azoknak végrehajtását elnöke által szigoruan eszközölteti.

11. § E részben előlegesen már most rendeltetik, hogy a hallgatóságnak a tanácskozást háborgatni semmiképen nem szabad.

12. § Ha egyes hallgató, vagy a hallgatóság, a tanácskozást háborgatja, és az elnöki egyszeri intésnek sikere nincs, másod ízben a jelen törvényre hivatkozva, az egyes hallgatót, vagy illetőleg a hallgatóságot, kiharancsolhatja, és annak helyét bezárathatja.

13. § Ez megtörténvén, a tanácskozás vagy azon nap, vagy később, a többség határozata szerint, de mindig nyilvánosan folytatattik.

14. § A rend és csend fentartása terembiztosok által, szükség esetében a nemzeti őrség alkalmazásával eszközöltetik.

15. § Az előbbi §-ban említett szabályokon kívül, a legközelebbi évi ülésben legelsőbben is mindenik tábla magának rendszabályokat készít, mellyekben a tanácskozás és szavazás módja és rende, s általában véve a tábla belügye, meg fog határozatni, de a mellyeknek a szorosabb értelemben vett tanácskozási rendet illető része, csak az évi ülések végével, s csak a törvényjavaslatok tárgyalásának bevégezése után, fog módosíthatatni.

5/7. FELADAT

Jellemezze az országgyűlés tisztségviselőit! Hogyan érintette a felsőtáblát a IV. tc.?

1848. évi V. törvény-cikk

az országgyűlési követeknek népképviselő alapján választásáról

A jelen év folyama alatt a IV-ik törvénycikk értelmében Pesten tartandó legközelebbi országgyűlésre kiküldendő követeknek népképviselő alapján választására nézve ideiglenesen következők rendeltetnek:

1. § Politikai jogélvezetet azoktól, kik annak eddig gyakorlatában voltak, elvenni, a jelen országgyűlés hivatásának nem érezhetvén, mindazok, kik a megyékben és szabad kerületekben az országgyűlési követek választásában eddig szavazattal bírtak, e jog gyakorlatában ezennel meghagyatnak.

Ezekon kívül:

2. § Az országnak s kapcsolat részeknek mindazon benszületett, vagy honosított, legalább 20 éves, és sem atyai, sem gyámi, sem gazdai hatalom, sem pedig elkövetett hűségtelenség, csempészkedés, rablás, gyilkolás és gyujtogatás miatt fenyték alatt nem levő lakosai, a nőket kivéve, törvényesen bevett valláskülönbség nélkül, választók:

a) Kik szabad királyi városokban, vagy rendezett tanácssal ellátott községekben 300e. ft. értékű házat vagy földet, egyéb községekben pedig eddigi urbéri értelemben vett 1/4 telket, vagy ezzel hasonló kiterjedésű birtokot, kizáró tulajdonul, vagy hitveseikkel, s illetőleg kiskorú gyermekeikkel közösen bírnak.

b) Kik mint kézművesek, kereskedők, gyárosok telepedve vannak, ha tulajdon műhelylyel vagy kereskedési teleppel, vagy gyárral bírnak, s ha kézművesek, folytonosan legalább egy segéddel dolgoznak.

c) Kik, habár a fentebbi osztályokba nem esnek is, saját földbirtokukból vagy tőkéjükből eredő 100 ezüst forint évenkénti állandó s biztos jövedelmet kimutatni képesek.

d) Jövedelmükre való tekintet nélkül a tudorok, sebészek, ügyvédek, mérnökök, academiái művészek, tanárok, a magyar tudós társaság tagjai, gyógyszerészek, lelkészek, segédlelkészek, községi jegyzők és iskolatanítók, azon választó kerületben, mellyben állandó lakásuk van.

e) Kik eddig városi polgárok voltak, ha a fentebbi pontokban leirt képességgel nem bírnak is.

3. § Választható mindaz, ki választó, ha életének 24-ik évét betöltötte, s a törvény azon rendeletének, mindszerint törvényhozási nyelv egyedül a magyar, megfelelni képes.

5/8. FELADAT

Fejtse ki, hogyan jelenik meg a jogkiterjesztés elve a választójogi rendelkezésekben!

A KIEGYEZÉS ELŐKÉSZÍTÉSE, ALKOTMÁNYJOGI ÉS JOGFORRÁSI KÉRDÉSEI.

1. A KIEGYEZÉS ELŐZMÉNYEI [Tk. I. 260-266.o.]

A neoabszolutizmus éveiben Magyarország államisága megszűnt, s a Birodalom tartományaként a csendes ellenállás országává vált. Hazánk közjogi helyzetének újraértelmezése az 1850-es éveket követően ismét napirendre került, melyben nagy szerepet játszottak a korabeli európai történések. Ausztria a „német egység” megvalósításáért folytatott harcban a poroszokkal szemben alulmaradt, melynek köszönhetően nagyhatalmi státuszát csak Magyarország segítségével őrizhette meg. A kiegyezési törvény (1867. évi XII. tc.) vitathatatlan érdeme, hogy a Monarchia keretein belül visszaállította Magyarország önállóságát. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy az „osztrák úthoz” képest egyéb megoldási javaslatok is születtek. Ezek közül a legjelentősebb Kossuth kútahtyai alkotmánytervezete (1851), valamint a Dunai Konföderációról szóló elképzelése (1862), mely az orosz-osztrák „veszély” ellensúlyozására – tekintettel a nemzetiségi kérdésre – sajátos módon rendezte volna a Kárpát-medencében élő népek sorsát. Kossuth terve a külpolitikai helyzet miatt nem valósulhatott meg, de a kiegyezés körüli aggodalmának továbbra is hangot adott, mely azóta a Cassandra-levél néven vált híressé. A legnagyobb magyar a kiegyezésben a nemzet halálát látta, s figyelmeztette Deákot, hogy „*Ne vidd azon pontra a nemzetet, amelyről többé a jövőnek nem lehet mestere (...) Ne vezess hazánkat olyan áldozatokra, amelynek még a reménytől is megfosztják!*”⁷

2. A KIEGYEZÉSI TÖRVÉNY RENDELKEZÉSEI⁸

1867. évi XII. törvény-cikk

a magyar korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fenforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról

Ő császári s apostoli királyi Felsége, miután többi országait és tartományait alkotmányos jogokkal ruházta fel, legmagasabb trónbeszédében, melylyel a jelen országgyűlést megnyitni méltóztatott:

Felszólítja az országgyűlést, hogy a pragmática sanctiónak, mint kölcsönösen elismert jogalapnak, elveiből kiindulva, gondoskodnék oly módokról, melyeknél fogva mind Magyarország és társországainak a pragmática sanctió által is biztosított közjogi és belkormányzati önállósága, mind a birodalom biztosságának és együtt maradásának életfeltételei sérthetetlenül megóvassanak, egyszersmind pedig a fenérintett közös ügyek alkotmányos elintézésénél egyrészt a magyar korona országai, másrészt Ő Felsége többi országai és tartományai alkotmányos befolyása biztossá tartsék.

Őszinte örömmel üdvözölte az országgyűlés Ő császári s apostoli királyi Felségének ezen legmagasb elhatározását, mely szerint az alkotmányos kormányzat rendszerét az egész birodalomban megállapítani óhajtván, ez által trónjának fényét s a birodalom erejét és hatalmát mindannyi népeinek a közügyek iránti érdekeltségére, mint természetszerű s ennél fogva legszilárdabb alapra kívánta fektetni.

Ez okból Magyarország főrendei és képviselői nem mulaszthaták el gondoskodni oly módokról, a melyek lehetővé tegyék, hogy azon alapszerződés, a mely az 1723. évi I., II. és III-dik törvénycikkek által a felséges uralkodóház és Magyarország közt létre jött, a mely egyrészt a birodalmi kapcsolathoz tartozó országok és tartományoknak az 1723. I. és II. törvénycikkek értelmében együttes és elválaszthatatlan birtoklását, másrészt pedig Magyarországnak önálló törvényhozási és kormányzati függetlenségét biztosította, lényegében jövőre is sértetlenül fentartassék.

Ennél fogva szükségessé válván, hogy a magyar korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fenforgó közös érdekű viszonyok pontosan és határozottan kijelöltsenek; s hogy a két egymástól független alkotmányos képviselőlet közti érintkezés módja eme közös viszonyok elintézése körül szabatosan megállapittassék: az országgyűlés erre vonatkozólag a következőkben állapotott meg:

1. § *Azon kapcsolat, mely egyrészt a magyar korona országai, másrészt Ő Felségének többi országai és tartományai között jogilag fennáll, az 1723: I., II. és III. törvénycikkek által elfogadott pragmática sanctión alapszik.*

2. § *Megállapítván ez ünnepélyes alapszerződés a Habsburg-ház nőágának trónöröklési jogát, kimondotta egyszersmind, hogy azon országok és tartományok, melyek a megállapított öröklési rend szerint egy közös uralkodó alatt állanak, feloszthatatlanul és elválhatatlanul együtt birtoklandók. E határozottan kimondott elv folytán a közös biztosság együttes erővel leendő védelme és fentartása oly közös és viszonyos kötelezettség, mely egyenesen a pragmática sanctióból származik.*

3. § *De ezen megállapított kötelezettség mellett határozottan kikötötte a pragmática sanctio azon föltételt is, hogy Magyarország alkotmányos közjogi és belkormányzati önállósága sértetlenül fentartassék.*

⁷ Cassandra-levél a kiegyezés-ellenes erők napilapjában, a Magyar Újságban jelent meg 1867. május 26-án.

⁸ Forrás: MÁRKUS DEZSŐ (szerk.): *Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár 1836-1868. évi törvénycikkek*, Budapest, Franklin-Társulat, 1896

6/1. FELADAT

Határozza meg, mely dokumentum tekinthető a kiegyezés közjogi alapjának? Milyen államalakulat jön létre a kiegyezési törvénnyel?

4. § E két alapeszmét tartotta szem előtt a magyar országgyűlés azon viszonyok meghatározásánál, melyek Magyarországot a közös fejedelem uralkodása alatt álló többi országokkal közösen érdeklik. S valamint egyrésztől kész volt Magyarország a múltban s kész leendő jövőjében is mindenkor teljesíteni mindazt, a mint a *pragmatica sanctio* szerint a közös biztosságnak együttes erővel védelme és fentartása multhatatlanul megkíván: úgy másrésztől oly kötelezettségeket, melyek e czélon túlterjednek, s annak elérésére nem elkerülhetetlenül szükségesek, magára nem vállalhat.

5. § Ezelőtt Magyarországot illetőleg mindazokra nézve, mik az érintetviszonyokra vonatkoznak, a magyar országgyűlés s a magyar király közt egyetértéssel intézkedtek és ez intézkedések megállapításánál más ország befolyással nem bírt, mert a magyar király, mint az uralkodása alatt álló többi országok abszolút fejedelme, azon országoknak érdekeiről és teendőiről abszolút hatalommal rendelkezett. Most azonban, a legmagasabb trónbeszéd szerint, lényegesen változott a helyzet az által, hogy Ő Felsége "alkotmányos jogokkal ruházta föl többi országait, azokat tehát abszolút hatalommal ezentúl nem képviselheti, s azok alkotmányos befolyását nem mellőzheti".

6. § Irányadóknak tekinti az országgyűlés e szempontokat, midőn kijelöli a főelveket, melyek a közös viszonyok megállapításánál alapul szolgálnak. Kiindulási pontjai e részben a *pragmatica sanctio*, melyet mind Ő Felsége, mind az országgyűlés közösen elismert kiindulási pontul tűzött ki.

7. § A *pragmatica sanctio* szerint közös ugyan az uralkodó, a mennyiben Magyarország koronája is ugyanazon fejedelmet illeti, a ki a többi országokban is uralkodik; de még ez nem teszi szükségessé, hogy a fejedelem udvartartásának költségei közösen állapitassanak meg. Ily közös megállapodást a *pragmatica sanctio*ban kitűzött czél nem igényel, Magyarország alkotmányos önállásával pedig s a magyar király fejedelmi magas tekintélyével sokkal inkább megegyez, hogy a magyar országgyűlés, a felelős magyar ministerium előterjesztésére, külön szavazza meg a magyar király udvartartása költségeit. Az udvartartás költségeinek megszavazása és kiszolgáltatása tehát közös ügynek nem tekintetik.

8. § A *pragmatica sanctio*ból folyó közös és együttes védelemnek egyik eszköze a külügyek czélszerű vezetése. E czélszerű vezetés közösséget igényel azon külügyekre nézve, melyek az Ő Felsége uralkodása alatt álló összes országokat együtt illetik. Ennélfogva a birodalom diplomaticai és kereskedelmi képviseltetése a külföld irányában és a nemzetközi szerződések tekintetében fölmerülhető intézkedések, mindkét fél ministeriumával egyetértésben és azok beleegyezése mellett, a közös külügyminister teendői közé tartoznak. A nemzetközi szerződéseket mindenik ministerium saját törvényhozásával közli. Ezen külügyeket tehát Magyarország is közöseknek tekinti, s kész azoknak közösen meghatározandó költségeihez azon arány szerint járulni, mely az alábbi 18., 19., 20., 21. és 22. pontokban körülírt módon fog megállapitadni.

9. § A közös védelemnek másik eszköze a hadsereg s az arra vonatkozó intézkedések, egy szóval: a hadügy.

6/2. FELADAT

Határozza meg, mit értünk a közös ügyek alatt? Milyen kapcsolat van a közös ügyek és a *Pragmatica Sanctio* között?

10. § Tekintetbe véve mindazt, a mi fenebb, különösen az 5. pont alatt elmondott, a hadügynek közösségére nézve következő elvek állapíttatnak meg:

11. § Ő Felségének a hadügy körébe tartozó alkotmányos fejedelmi jogai folytán mindaz, a mi az egész hadseregnek és így a magyar hadseregnek is, mint az összes hadsereg kiegészítő részének, egységes vezérletére, vezényletére és beszervezetére vonatkozik. Ő Felsége által intézendőnek ismertetik el.

12. § De a magyar hadseregnek időnkénti kiegészítését s az ujonczok megajánlásának jogát, a megajánlás föltételeinek és a szolgálati időnek meghatározását, ugyszintén a katonaság elhelyezését, élelmezését illető intézkedéseket, az eddigi törvények alapján, mind a törvényhozás, mind a kormányzati körében, az ország magának tartja fen.

13. § Kijelenti továbbá az ország, hogy a védelmi rendszernek megállapítása vagy átalakítása Magyarországra nézve mindenkor csak a magyar törvényhozás beleegyezésével történhetik. Miután azonban az ily megállapítás épen ugy, mint a későbbi átalakítás is, csak egyenlő elvek szerint eszközölhető célszerűen: ennél fogva minden ily esetben, a két ministerium előleges megállapodása után, egyenlő elvekből kiinduló javaslat fog terjesztetni mindkét törvényhozás elé. A törvényhozások nézeteiben netalán fölmerülhető különbségek kiegyenlítése végett a két törvényhozás egymással küldöttségek által érintkezik.

14. § A magyar hadsereg egyes tagjainak mindazon magyarországi polgári viszonyai, jogai és kötelezettségei fölött, melyek nem a katonai szolgálatra vonatkoznak, a magyar törvényhozás és illetőleg a magyar kormányzat fognak intézkedni.

15. § A hadügynek összes költségei olyképen közösek, hogy azon arány, mely szerint ezen költségekhez Magyarország járulni fog, az alábbi 18., 19., 20., 21. és 22. pontokban körülírt előleges értekezés után, kölcsönös egyezkedés által állapíttatik meg.

6/3. FELADAT

Jellemezze a hadügyi felségjogot a törvény rendelkezései alapján!

16. § A pénzügyet annyiban ismeri a magyar országgyűlés közösnek, a mennyiben közösek lesznek azon költségek, melyek a fenebbiekben közöseknak elismert tárgyakra fordítandók. Ez azonban ugy értelmezendő: hogy az említett tárgyakra megkivántató összes költségek közösen határozottassanak meg azon módon, mely a kezeléstről szóló alábbi szakaszokban előadatik; de azon összegnek, mely a költségekből az alábbi 18., 19., 20., 21., és 22. pontokban körülírt módon megállapítandó arány szerint Magyarországra esik, kivetéséről, beszédéséről s az illető helyre leendő áttételéről Magyarország országgyűlése és felelős ministeriuma fognak intézkedni, oly módon, a mint a kezeléstről szóló alábbi pontok megállapítják.

17. § Magyarország minden egyéb államköltségét, a magyar felelős ministerium előterjesztésére, az országgyűlés alkotmányos uton fogja elhatározni; azokat, mint általában minden adót, a magyar ministerium, minden idegen befolyás teljes kizárásával, saját felelőssége alatt veti ki, szedi be és kezeli.

6/4. FELADAT

Írja le, mennyiben tekinthető közös ügynek a pénzügy?

18. § Ezek azon tárgyak, melyeknek a fenirt módon közössége a *pragmatica sancti*óból folyónak tekintetik. Ha ezekre nézve mindkét fél egyetértésével megtörténik a megállapodás: kölcsönös alku által előre kell meghatározni azon arányt, mely szerint a magyar korona országai a *sanctio pragmatica* folytán közöseknak elismert ügyek terheit és költségeit viselendik.

19. § Ezen alku s megállapítás oly módon történik, hogy egyrészről a magyar korona országainak gyűlése, másrészről Ő Felsége többi országainak gyűlése, mindenik a maga részéről, egy hasonló számú küldöttséget választ. E két küldöttség, az illető felelős ministeriumok befolyásával, részletes adatokkal támogatott javaslatot fog kidolgozni az említett arányra nézve.

20. § E javaslatot mindenik ministerium az illető országgyűlés elé terjesztendi, hol az rendesen tárgyalandó. Mindenik országgyűlés az illető ministeriumok útján közlendi határozatait a másik országgyűléssel, s a két félnek ily módon eszközlendő megállapodásai szentesítés végett Ő Felsége elé fognak terjesztetni.

21. § Ha a két küldöttség a javaslatra nézve nem tudna egymással megegyezni: mindenik félnek véleménye mind a két országgyűlésnek elébe terjesztetik. Ha pedig a két országgyűlés nem tudna egymással kiegyezni: akkor a kérdést, az előterjesztett adatok alapján, Ő Felsége fogja eldönteni.

22. § Az arányra nézve kötendő egyezkedés csak határozott időre terjedhet; annak elteltével ismét ugyanazon módon új egyezkedésnek leendő helye.

6/5. FELADAT

Foglalja össze, hogyan születik meg az egyezés a kvótáról a törvény értelmében!

23. § *A mi a fenebb körülirt tárgyak kezelését illet: az e részben ezelőtt törvényesen fenállott módnak megváltoztatása szorosán véve nem a pragmatica sanctioban meghatározott kötelezettségből foly: hanem a helyzetnek azon változása, mely a fenebbi 5. pont alatt elmondott, teszi azt czélszerűvé. Kimondja az országgyűlés, hogy Ő Felsége többi országaival érintkezni akar, mint alkotmányos népekkel, mindkét fél függetlenségének megóvása mellett.*

24. § *Ez lévén a közös ügyekre és azok kezelési módjára vonatkozó jelen határozat indoka és célja, önként következik, hogy annak egyik alapföltételét Magyarország alkotmányának fentartása képezi.*

25. § *A másik alapföltétel az, hogy a teljes alkotmányosság Ő Felsége többi országaiban és tartományaiban életbe lépjen: mert Magyarország azon országoknak csak alkotmányos képviselőivel léphet bármi közös viszonyokra nézve érintkezésbe. S Ő Felsége maga is azért kívánta ez ügyek tárgyalásának eddigi módját megváltoztatni, mert alkotmányos jogokkal ruházta föl többi országait is, s a közös ügyek kezelésénél ezek alkotmányos befolyását nem tartja mellőzhetőnek.*

26. § *Ezen két alapföltétel mellett a közös ügyek kezelési módja a következő lenne:*

27. § *Egy közös ministeriumot kell felállítani azon tárgyakra nézve, melyek, mint valósággal közösek, se a magyar korona országainak, se Ő Felsége többi országainak külön kormányzata alá nem tartoznak. E ministerium a közös ügyek mellett se egyik, se másik résznek külön kormányzata ügyeit nem viheti, azokra befolyást nem gyakorolhat. Felelős lesz e ministerium minden tagja mindazokra nézve, a mik köréhez tartoznak, felelős lesz az egész ministerium is együtt, oly hivatalos intézkedéseire nézve, melyeket együtt állapított meg.*

6/6. FELADAT

Írja le, milyen szervekre bízta a közös ügyek intézését a törvény!

28. § *A közös ügyek azon részére nézve, mely nem tisztán a kormányzat köréhez tartozik, Magyarország se teljes birodalmi tanácsot, se bármi néven nevezhető közös vagy középponti parlamentet czélszerűnek nem tart, s ezeknek egyikét sem fogadja el; hanem ahhoz ragaszkodik, hogy, miután Ő Felsége legmagasabb trónbeszéde szerint is, közös kiindulási pont a pragmatica sanctio: egyrészt a magyar korona országai együtt, másrészt Ő Felsége többi országai és tartományai együtt úgy tekintessenek, mint két külön s teljesen egyenjogu fél. Következve: a két fél között a közös ügyek kezelésére nézve mellőzhetetlen föltétel a teljes paritas.*

29. § *Ezen paritas elvénél fogva Magyarország részéről a magyar országgyűlés választáson saját kebeléből egy meghatározott számú bizottságot (delegatio) és pedig az országgyűlés mindenik házából. Válaszszanak Ő Felsége többi országai és tartományai is hasonlóul alkotmányos módon egy épen annyi tagból álló bizottságot a maguk részéről. Ezen bizottságok tagjainak száma a két fél egyetértésével fog meghatározatni. Ezen szám egy-egy részről hatvanat meg nem haladhat.*

30. § *E bizottságok csak egy évre, vagyis az országgyűlésnek egy ülésszakára választandók, s az év leteltével, vagyis az új ülésszak kezdetével, azoknak minden hatásköre teljesen megszűnik. Tagjaik azonban ismét megválaszthatók.*

31. § *A bizottságok mindegyike külön, saját kebeléből, szabadon választja elnökét, tollvivőjét, s a mennyiben szüksége lesz más hivatalos személyekre is, annak minden tagját; s maga állapítja meg ügyrendjét.*

32. § *A bizottságokat mindenkor Ő Felsége fogja összehívni bizonyos határnapra és azon helyre, hol Ő Felsége azon időben tartózkodik. Óhajtja azonban a magyar törvényhozás, hogy az ülések fölváltva, egyik évben Pesten, másik évben Bécsben, vagy ha Ő Felsége többi országainak gyűlése és Ő Felsége így akarná, azon országok más valamelyik fővárosában tartassanak.*

33. § *Mindenik bizottság külön tart üléseket s azokban fejenkinti szavazással s a bizottsági összes tagok abszolút szótöbbségével határoz s a mit a többség elhatározott, az egész bizottság határozatának tekintendő. Külön véleményt az egyes tagok, saját igazolásuk végett, ígtattathatnak ugyan a jegyzőkönyvbe, de ez a határozat erejét nem gyöngíti.*

34. § *A két bizottság egymással, együttes ülésben, nem tanácskozhatnak, hanem mindenik írásban közli nézeteit és határozatait a másikkal, s írott üzenetek által igyekeznek véleménykülönbség esetében egymást fölvilágosítani. Ezen üzeneteket mindenik bizottság saját nyelvén készítendő el, oda mellékelve a hiteles fordítást is.*

35. § *Ha ezen írásbeli üzenetek által nem sikerülne a két bizottságnak véleményt egyesíteni: akkor a két bizottság együttes ülést tartand, de egyedül csak egyszerű szavazás végett. Ez együttes ülésen a két bizottság elnökei felváltva,*

egyszer az egyik, másszor a másik, fognak elnökölni. Határozat csak úgy hozhatik, ha mindenik delegatio tagjainak legalább két harmada jelen van. A határozat mindenkor abszolút többséggel hozandó. Mivel a pedig a paritas elvének gyakorlati alkalmazása mindkét félnek érdekében épen a szavazásnál legfontosabb: az esetben, ha az egyik vagy másik fél delegatiójából bármely okból egy vagy több tag hiányzik, a másik fél delegációja is tartozik tagjainak számát leszállítani olyképen, hogy mindkét fél delegációja, tagjainak számára nézve, teljesen egyenlő legyen. A leszállítást a többségben levő delegatio a maga keblében sorshuzás útján eszközli. A jegyzőkönyv mindenik fél nyelvén fog vezetetni a két fél tollvivői által, s közösen hitelesítettik.

36. § Ha három üzenetváltás sikertelen maradt: joga van mindenik félnek a másik részt felszólítani, hogy a kérdés közös szavazás által döntessék el; mely esetben a két fél elnökei együtt állapítják meg a szavazási ülés helyét, napját és óráját, s arra mindenik elnök meghívja a maga bizottsága tagjait.

37. § E bizottságok hatásköréhez csak azon tárgyak tartozhatnak, melyek a jelen határozatban, mint közösek, határozottan e bizottságokhoz vannak utasítva. Ezeken túl a bizottságok intézkedéseiben nem terjeszkedhetnek s a magyar országgyűlés és magyar kormányzat részére fentartott ügyekbe nem avatkozhatnak.

6/7. FELADAT

Mutassa be a delegációk működését! Hogyan érvényesül a paritás elve?

40. § A közös költségvetés megállapítása leend e bizottságok feladatának évenként előforduló legfontosabb része. E költségvetést, mely egyedül azon költségekre terjedhet, a melyek a jelen határozatban közöseknek vannak kijelölve, a közös ministerium mind a két külön felelős ministeriumnak befolyásával fogja készíteni, s úgy adja azt át mindenik bizottságnak külön. A bizottságok a fenebb körülírt mód szerint fogják azt külön tárgyalni, s észrevételeiket egymással írásban közlik, s a mely pontra nézve nézeteik meg nem egyeznének, azt együttes ülésben szavazattal határozzák el.

41. § Az ily módon megállapított költségvetés többé az egyes országok által tárgyalás alá nem vétethetik, hanem köteles mindenik azon arány szerint, mely (a jelen határozat 18., 19., 20., 21. és 22. pontjaiban körülírt módon) előre megállapított, a közös költségvetésből reá eső részt viselni. De mivel ezen közös költségekre nézve a kivetés, beszéd s az adórendszernek megállapítására Magyarországra nézve, a magyar országgyűlés és magyar felelős ministerium köréhez tartozik; a magyar ministerium a magyar országgyűléshez terjesztendő költségvetésébe is fölveendi mindig azon összegeket, melyek a már megállapított közös költségvetésből az említett arány szerint Magyarországra esnek, csakhogy ezen rovatok, a mennyiségre nézve, vitatás alá többé nem vehetők. Beszedetvén az ekként megállapított közös költségekre szükséges összeg a magyar felelős ministerium által, a havonként befolyt államjövendelmekből a közös költségek fedezésére szolgáló rész a magyar pénzügyminister által havonként a közös pénzügyministerhez áttétetik, azon arány szerint, a mely arányban áll a közös költségek összege az országos költségek összegéhez. A közös pénzügyminister felelős lesz az általvett összegnek a kitűzött célokra leendő fordításáért;

42. § Az efféle számadások megvizsgálása hasonlóul az említett bizottságokat illeti; azok e számadásokra nézve is a fentebb körülírt módon fognak eljárni.

6/8. FELADAT

Írja le, milyen feladatai vannak a delegációknak!

45. § A bizottságok ülései rendszeren nyilvánosak lesznek. A kiviteli szabályok e részben az ügyrend által fognak megállapítani. Határozat azonban csak nyílt ülésben hozhatók.

46. § Az esetben, ha Ő Felsége valamelyik országgyűlést fölösztatná, a fölösztatott országgyűlésnek delagatiója is megszűnik, s az újabb országgyűlés új bizottságot (delegatio) választ.

47. § A bizottságok tagjai a jelen határozat szerint közösekül kijelölt ügyeknek tárgyalása közben tett nyilatkozataikért feleletre soha nem vonathatnak; sőt megbízásuk megszüntéig se oly kereset miatt, mely személyes letartóztatást vonhat maga után, se büntény vagy vétség miatt, a tetten érés esetét kivéve, az illető országgyűlésnek, ennek együtt nem léte esetében pedig azon bizottságnak, melynek tagjai, előleges jóváhagyása nélkül, se le nem tartóztathatnak, se közkereset alá nem vétethetnek. Tagjai tetten érés esetében történt letartóztatásának folytathatása vagy megszüntetése iránt, az illető országgyűlés együtt nem léteben hasonlóképen maga az illető bizottság rendelkezik. Egyébiránt a tanácskozások alkalmával netalán történhető rendtelenségek megelőzése végett az ügyrendi szabályzat által fognak intézkedések tétetni.

48. § Ha az egyik vagy másik bizottságnak valamely tagja időközben meghalna, vagy törvényes ítélet által fosztatnék meg szabadságától, ugyszintén, ha állásáról alapos okoknál fogva lemondana, az ekkép megüresedett állás az illető országgyűlés részéről azonnal betöltendő. Ennek eszközlése végett az országgyűlés, midőn a bizottságot megválasztja, a kitűzött számon felül egyszersmind póttagokat is választ, meghatározván egyuttal azon sort, mely szerint a póttagok a megürült állásra az illető bizottság elnöke által meghivandók.

49. § Lemondás esetében a lemondás okainak alaposágáról s a lemondás elfogadásáról az illető országgyűlés vagy annak együtt nem léteben az illető bizottság fog ítélni.

6/9. FELADAT

Kötvé van-e a delegáció az öt megválasztó országgyűlés mandátumához? Felelősségre vonható-e a delegáció tagja?

50. § *A mi a közös ministerium felelősségét s annak módját illeti: mindenik bizottságnak joga leend oly esetekben, midőn az alkotmányos törvények megsértése miatt szükségesnek látja, a közös ministeriumnak vagy e ministerium egyes tagjának perbefogását indítványozni, s ezen indítványát írásban a másik bizottsággal is közölni. Ha a perbefogást mindenik bizottság elhatározza, vagy ha az, az eltérő vélemények miatt, a fenebbik szerinti szavazó ülésben többséggel elhatározzatik: e határozat azonnal jogérvényesnek tekintendő.*

51. § *Az ily módon elhatározott pernek bírósága következő módon lesz alakítandó: mindenik bizottság, nem ugyan saját kebeléből, hanem azon országoknak, melyeket képvisel, független állásu s törvénytudó polgáraiból külön-külön 24 tagot hoz javaslatba. Mindenik bizottság birni fog azon joggal, hogy a másik bizottság által javaslatba hozott 24 tag közül 12-öt, okadás nélkül, kitörölhet. A vádlottaknak szintén joguk van együtt és összesen tizenkét tag kitöröltetését követelni, úgy mindazonáltal, hogy a megmaradt tagok számában mindenik bizottság választott biráinak száma egyenlő legyen. S az így fenmaradt tagok lesznek a pörnek birái.*

6/10. FELADAT

Jellemezze a közös miniszterek felelősségre vonását! Vesse össze a felelősségre vonási eljárást az 1848:III. tc. 32-36. §-ával!

52. § Azon enebb körülirt közös tárgyakon kívül, melyek, a *pragmatica sancti*óból kiindulva, tekinthetők közösen elintézendőknek, vannak még más nagy fontosságú közügyek, melyeknek közössége nem foly ugyan a *pragmatica sancti*óból, de a melyek, részint a helyzetnél fogva, politikai tekintetből, részint a két fél érdekeinek találkozásánál fogva; czélszerűbben intézethetnek el közös egyetértéssel, mint szorosan elkülönözve.

53. § Az államadósságokat illetőleg Magyarországot, alkotmányos állásánál fogva, oly adósságok, melyek az ország törvényszerű beleegyezése nélkül tétettek, szorosan jogilag nem terhelhetik.

54. § De kijelentette már ezen országgyűlés, hogy: "ha a valóságos alkotmányosság hazánkban is, Ő Felsége többi országaiban is minél előbb tetteg életbe lép, kész az, a mit tennie szabad s mit az ország önállása és alkotmányos jogainak sérelme nélkül lehet, a törvényszabta köteletség mértékén túl is, méltányosság alapján, politikai tekintetektől megteenni, hogy azon súlyos terhek alatt, miket az absolut rendszer eljárása összehalmozott, Ő Felsége többi országainak jólléte, s azzal együtt Magyarországé is össze ne roskadjon, s a lefolyt nehéz időknek káros következtései elháríttassanak".

55. § E tekinteteknél fogva tehát, s egyedül ezen alapon, kész az ország az államadósságok terhének egy részét elvállalni, s az iránt, előleges értekezés folytán, Ő Felségének többi országaival is, mint szabad nemzet szabad nemzettel, egyezkedésbe bocsátkozni.

56. § Jövedőre nézve pedig közös lesz a hitelügy oly esetekben, midőn mind Magyarország, mind Ő Felségének többi országai, a fenforgó körülmények közt saját érdekekben, czélszerűnek látandják valamely új kölcsönt együtt s közösen venni föl. Ily kölcsönöknél mindaz, a mi a szerződés megkötésére s a fölvett pénznek miként használására s a visszafizetésére vonatkozik, közösen fog elintéztetni. De annak előleges elhatározása, hogy valamely kölcsön közösen vétessék-e föl, Magyarországra nézve minden egyes esemél a magyar országgyűlést illeti.

57. § Egyébiránt ünnepélyesen kijelenti az ország jelen határozata által is, hogy a valóságos alkotmányosság azon alapelvénél fogva, miszerint az országot saját beleegyezése nélkül adóssággal terhelni nem lehet, Magyarország jövedőre sem fog semmi oly államadósságot magára nézve kötelezőnek elismerni, melynek fölvételéhez az országnak törvényszerűen s határozottan kijelentett beleegyezése hozzá nem járult.

58. § A kereskedelmi ügyek közössége sem foly a *pragmatica sancti*óból: mert annak értelmében a magyar korona országai, mint a fejedelem többi országaitól jogilag külön álló országok, saját felelős kormányuk és törvényhozásuk által intézkehetnek s vámvonalaik által szabályozhatnák kereskedelmi ügyeiket.

59. § Miután azonban Magyarország és Ő Felesége többi országai között az érdekeknek kölcsönös érintkezései fontosak és számosak, kész az országgyűlés arra, hogy a kereskedelmi ügyekre nézve egyrészt a magyar korona országai, másrészt Ő Felségének többi országai között időnkint vám- és kereskedelmi szövetség köttessék.

60. § E szövetség állapotán meg azon kérdéseket, melyek a kereskedelemre vonatkoznak, s meghatározná az egész kereskedelemügy kezelési módját.

61. § A szövetség megkötése kölcsönös alku által történék, oly módon, mint két egymástól jogilag független ország hasonló egyezkedései történnek. A két fél felelős ministeriumai közös egyetértéssel készítsék meg a szövetségi részletes javaslatot s terjeszse azt mindenik az illető ország gyűlése elé, s a két országgyűlésnek megállapodásai lesznek Ő Felsége szentesítése alá terjesztendők.

62. § Ugyanezért, midőn a közös költségek aránya a fenebbi 18., 19., 20., 21. és 22-dik szakaszokban körülirt módon meghatározottatik, azzal egyidejűleg a fenebbi 59. és 61-dik szakasz által megállapított mód szerint, egyrészt a magyar korona országai, másrészt Ő Felsége többi országai és tartományai között vám- és kereskedelmi szövetség lesz kötendő, melyben kimondatik egyszersmind az is, hogy a külfölddel eddig kötött kereskedelmi szerződések érvénye Magyarországra is kiterjed.

63. § Ez alkalommal, szintén a fenebbi 59. és 61. § szerinti egyezkedés által, határozathatnak meg az ipartermeléssel szoros kapcsolatban levő közvetett adók nemeire, egyforma arányára és azok kezelésére nézve oly szabályok, melyek kizárják annak lehetőségét, hogy egyik törvényhozásnak vagy felelős kormányának e részbeli intézkedései a másik fél jövedelemeinek csonkítását vonhassák maguk után; megállapíthatatik egyszersmind jövedőre azon módozat, mely szerint az ezen adóknál behozandó reformok a két törvényhozás által egyetértőleg fognának eldönteni.

64. § Meghatározatnék az is, hogy az összes vámvonalok egyforma kezelése fölött ki által és mikép gyakoroltassék a felügyelet, s kimondatnék, hogy a vámokból befolyó jövedelmek a közös költségek fedezésére fordítandók; e jövedelmi összeg tehát mindenekelőtt le fog vonatni a közös költségek összegéből.

65. § A kereskedelem előmozdításának egyik leglényegesebb eszköze levén a vasutak, ugyanakkor, midőn a vám- és kereskedelmi szövetség megkötetik, a fenebbi 59. és 61. § értelmében létesítendő egyezkedés által határozathatnak el, hogy melyek azon vasutvonalak, melyekre nézve mindkét fél érdekében közös intézkedések szükségesek, és hogy ezen intézkedések mennyire terjedjenek. Minden egyéb vasuti vonalak fölött kizárólag azon ministeriumot és országgyűlést illeti az intézkedés, melynek területén ezek keresztülmennek.

66. § A kereskedelemmel szoros kapcsolatban áll a pénzrendszernek (*Münzwesen*) és általános pénzlábnak megállapítása is. Nemcsak kívánatos tehát, hanem mindenik fél érdekében szükséges is, hogy mind a pénzrendszer, mind a pénzláb a kötendő vámszövetséghez tartozandó országokban egyenlő legyen. Ugyanezért a vám- és kereskedelmi szövetség megkötése alkalmával, a pénzrendszer és pénzláb fölött is szükséges leend, az 59. és 61. § értelmében, egyezkedés útján intézkedni. Ha pedig az így megállapított intézkedések megváltoztatása vagy új pénzrendszernek és pénzlábnak megállapítása utóbb szükségesnek vagy czélszerűnek mutatkoznék, ez a két

ministerium kölcsönös egyetértésével s a két országgyűlés helybenhagyásával fog történni. Magában értetődik, hogy a pénzverésre és kibocsátásra nézve a magyar király fejedelmi jogai teljes épségökben fenmaradnak.

67. § A quota meghatározásával s a vámszövetség megkötésével egyidejűleg lesz egyszersmind az államadóságok után Magyarország által elvállalendő évi járulék, az 55. és 61. szakaszokban kijelölt módon, szabad egyezkedés által megállapítandó.

68. § Magában értetődik, hogy ha, és a mennyiben a fenebbi 58-67. §-okban elsorolt tárgyak fölött az egyezkedés nem sikerülne: az ország önálló törvényes intézkedési jogát magának fentartja s minden jogai e részben is sértetlenek maradnak.

6/11. FELADAT

Sorolja fel a közös érdekű ügyeket!

6/12. FELADAT

Mutassa be a közös ügyek és közös érdekű ügyek elhatárolási alapját!

6/13. FELADAT

Milyen ügynek tekinthető a kereskedelem, hogyan történt ennek rendezése?

6/14. FELADAT

Jellemezze a vámügyet!

69. § Azon mód és arány, mely szerint a magyar korona országai részéről ezen határozat folytán kiküldendő bizottságban (delegatio) a társországok részt veendének, később fog megállapittatni.

Ezen, a főnebbieken elősorolt megállapodás Ő Felségének királyi jóváhagyásával szentesítettvén, törvénybe iktattatik.

E törvénycikknek azon rendeletei azonban, melyek a közös ügyek kezelésének módjára vonatkoznak, tetteleg csak akkor fognak hatályba lépni, midőn azok tartalmához Ő Felségének a magyar koronához nem tartozó országai részökről is alkotmányos uton hozzájárultak.

IRODALOMJEGYZÉK

ECKHARD FERENC: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*, Budapest, Osiris, 2000

KRISTÓ GYULA – MAKK FERENC: *Az Árpád-házi uralkodók*, Budapest, IPM Könyvtár, 1988

MÁRKUS DEZSŐ (szerk.): *Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár 1000-1526. évi törvénycikkek*, Budapest, Franklin-Társulat, 1899

MÁRKUS DEZSŐ (szerk.): *Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár 1836-1868. évi törvénycikkek*, Budapest, Franklin-Társulat, 1896

MÁRKUS DEZSŐ (szerk.): *Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár Werbőczy István Hármaskönyve*, Budapest, Franklin-Társulat – Révai Testvérek, 1897

MEZEY BARNA (szerk.): *Magyar alkotmánytörténet*, Budapest, Osiris, 2003

MEZEY BARNA (szerk.): *Magyar jogtörténet*, Budapest, Osiris, 2007